

UJ SZEMLE

3. szám. II. évfolyam.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Budapest, 1908 febr. 1.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Alkotmány-utca 23. szám.

Előfizetési ára: Félévre 12 kor., negyedévre 6 kor. Egyes szám ára 1 kor. Megrendelhető bármely könyvkereskedés útján.

Általános választójog lajstromos népszavazással.

(Befejező közlemény.)

A *lajstromos szavazást* a magyar jogrend régóta ismeri, s részben alkalmazza is. Lajstromosan választatnak megyénként és városonként a virilisták, járásonként vagy kerületenként a megyék és városok helyhatóságának bizottsági tagjai. Az országgyűlési házak jegyzőkarukat, törvényelőkészítő bizottságait, közös ügyekben a delegációkat, különös alkalmakkor a regnikoláris küldöttségeket szintén névlajstrom segítségével választják. A scrutin de liste ad életet minden társas-egyesület választmányi szervezetének és bizottsági működésének. — Elméletben talán lehet vitatkozni róla, vajjon a parlamenti képviseltesnél, hol a *személynek* szóló *politikai* bizalom nagy erkölcsi tényező, nem tompul-e meg annak ereje az által, hogy névlajstromszerűleg *több személy* közt kell megszólalnia. De az élő gyakorlat ez ellenvetésre azt feleli, hogy ma a bizalmi viszony a választók és választottjuk közt vagy a leglazább, a mire az ismeretlen jelöltek egyhangú megválasztásának tömeges példái elég kiáltó bizonyítékot szolgáltatnak, vagy pedig a képviselőállás közjogi jellegének félreismerésével, a választóknál túltengő *magánjogi* öntudatoságban nyilvánul, mely a képviselői befolyást magánérdekek előmozdítására, a képviselőt pártfogó, közbenjáró, közvetítő szolgálatra mindenes ügynök gyanánt igyekszik felhasználni, a mely igényeknek a választott törvényhozó a legtöbbször eleget tenni kénytelen. E parlamentrontó irányzat elé a *lajstromos* szavazás korlátozó féket, hathatós gátat állít a nélkül, hogy a territoriális képviselést meggyökeresedett hagyományaival szakítana s a megválasztott képviselő-csoport tagjai iránt való személyes bizalom motivumát teljesen elejtené.

De itt egy más szempont nyomul most előtérbe.

A 18 választómegye közt törvényileg megosztott mandátumok *jogterületének fajnépségségéből* ugyanis megállapítható, hogy a *magyarság* a városi viszonylatban 14, a vidéki relációban 10 ily jogterületen az *abszolút többséget* bírja a másajkúak fölött. Ez lajstromos szavazás útján mandátumokban kifejezve azt jelenti, hogy a magyarság a városi viszonylatban 186 egységgel 33 ellen, s a vidékiben 101 egységgel 119 ellen állhat meg a mérlegen; a mi végeredményre *fajmagyar választóktól való 287*, más ajkúaktól való 152 mandátumnak felel meg, s a *parlamenti többséget a magyarság számára* — Fiume nélkül — *135 egység erejéig* biztosítja. Oly eredmény, mely maga elegendő arra, hogy a magyar választási eljárás jogrendi kérdését a *lajstromos módszer javára* döntse el. Ugyanis:

A választómegye területén	mandátumot adna a városi vidéki viszonylatban			
	magyar választók	más-ajkú abszolút	magyar	más-ajkú többsége
I. budapesti	30	—	—	—
II. kecskeméti	20	—	11	—
III. székesfejérvári	9	—	13	—
IV. pécsi	8	—	18	—
V. győri	7	—	14	—
VI. pozsonyi	—	9	—	17
VII. selmeczi	—	6	—	13
VIII. miskolci	9	—	12	—
IX. kassai	7	—	—	13
X. szatmári	7	—	—	15
XI. debreczeni	24	—	7	—
XII. nagyvárad	15	—	13	—
XIII. szegedi	27	—	—	9
XIV. temesvári	—	11	—	15
XV. aradi	9	—	—	14
XVI. kolozsvári	8	—	—	11
XVII. brassói	—	7	—	12
XVIII. marosvásárhelyi	6	—	13	—
Összesen	186	33	101	119

Ámde e jelentékeny eredménynek, a mit ily módon az *egyszerű lajstromos* szavazás a

többséguralmi elv fentartásával ígér, vannak komor, s a nemzeti politikára hátrányos oldalai. Az abszolút többségi jog kíméletlen kihasználása *nagy jogterületeken* a kisebbségben maradt tömegek brutális elnyomásával és közjogi képviseltetésük lehetetlenné tételével egyértelmű.

Az adott esetben: a *városi* reláczió nál két millió 619 ezer magyar maga számára foglalná le 771 ezer *másajkúnak*, s a *vidéki* reláczió nál 3 millió 619 ezer magyar 2 millió 73 ezer *másajkúnak* képviseltetési jogát; viszont ugyanily kizárólagossággal fosztana meg 397 ezer *másajkú* 172 ezer magyart a *városi*, és 5 millió 978 ezer *másajkú* 2 millió 136 ezer magyart a *vidéki* reláczióban képviseltetési jogától. Egyfelől 6 millió 516 ezer magyar túlsúlya elnyomna 2 millió 136 ezer másajakút, hogy másfelől 2 millió 245 ezer magyar elnyomattassék 5 millió 978 ezer léleknyi másajkú tömeg által, kiki a saját többségi területén diadalmaskodván. Ha a *választómegyékben* a magyar többség a magyar lajstrom győzelmét, másajkú többség pedig esetleg a nem-magyar lista diadalát jelentené, akkor megtörténhet könnyen az is, hogy a pozsonyi és selmeczi jogterületen az egész magyar kisalföld s az összes városok, a kassain és szatmárin a magyar felső Tiszamellék, a szegedi és aradi választómegyében az egész vidéki reláczió, a temesváriban és brassóiban az egész jogterület, s a kolozsváriban az összes magyar nyelvszigetek nemzetiségi képviselőket kapnának. Az *egyszerű* lajstromos szavazás tehát jogilag erőszakos instrumentum, s mentül nagyobb jogterületen alkalmazták, annál inkább közeledik a *plebiscitum* felé, mely nagy stílusban a nagy zsarnokok eszköze, kicsiben az apró tirannusok játékszere szokott lenni. A mi sajtószertű viszonyaink közt nagyban és kicsinyben egyaránt aggályos volna a vele való kísérlet.

Jelen koncepczió az *egyszerű* lajstromos szavazással s a választójogban a *többségelvnek* merev fentartásával élni *nem kíván*. Inkább keres oly megoldást, mely a lajstromos módszer nagy erejével az összes szavazatok *igazságos értékelését* kapcsolja egybe, s a választási eljárásnak úgy közjogi, mint etikai célját a *választói többség és kisebbség aránylagos érvényesülése* által éri el.

Az erre való instrumentumot azonban már a lajstrom-szerkesztésnek s a *kijelölési jognak szabályozásánál* kell előkészíteni.

6. A *képviselőajánlási jog* az általános választójog rendszerében elvileg, a *lajstromos*

szavazás esetében pedig különösen, *törvényes korlátok és fékek közé* helyezendő. Ezért törvény rendelje el, a mint következők:

a) A képviselőajánlási indítványokat a törvényhatóságok vagy a városok *végrehajtóbizottságainál* kell írásban benyújtani, *négy héttel* a választások előtt. Minden indítvány negyedrésznivel több jelöltet ajánljon, a hány képviselőt a törvény az illető választómegye *városi*, illetve *vidéki* viszonylatában megválasztatni rendel.

b) Ily indítvány *tartalmi* kelléke, hogy a *jelöltek negyedrészt első helyen*, további háromnegyed részét *második*, illetve *harmadik és negyedik helyen* hozza javaslatba, pontosan megjelölve valamennyi jelölt nevét, életkorát, társadalmi állását és állandó lakása címét.

c) *Alaki* kelléke az indítványnak, hogy sajátkezűleg írja azt alá a jelöltek számához képest 120—300 *választó*, kik a végrehajtóbizottság jogterületén laknak, ott közismertek, kísérő nyilatkozatukban az ajánlás realitására *szavatosságot* vállalnak, s *óvadékul* 5000 korona készpénzt tesznek le.

d) Az indítványt *érvénytelenítő* jogszabály, hogy egyazon választómegye *városi* és *vidéki* viszonylatában *ugyanazok a nevek* javaslatba ne hozattassanak, s *más választómegyék* névsoraiban egyidejűleg elő ne forduljanak. *Hatálytalanító* jogszabály, hogy a javasolt névsor ajánlása se a városi, se a vidéki viszonylatban ne maradjon *helyi jellegű*, elszigetelt kísérlet, hanem *támogassa azt azonos indítvány más aláírókkal* a választómegye többi részein, a *városi* viszonylatban legalább *két más*, a *vidékiben* legalább *egy* másik végrehajtóbizottság jogterületéről.

e) A végrehajtó bizottságok a jelölési indítványokat nyomban fölterjesztik a választómegye *középponti bizottságának*, mely azokat megvizsgálja s egyidejűleg a többi választómegyék középpontjával is közli; alaki kifogások esetén s az alapos vizsgálat után, az érvénytelenítő vagy hatálytalanító okok létezését adatszerűleg nyolcz napon belül megállapítja, erről a javaslattevőket sürgősen értesíti s a

pótolható hiányoknak nyolcz napon belül leendő pótlására utasítja őket. Eljárásának szigorú korrektségeért, hivatali eskü pecsétje alatt, *vagyonilag* egyetemleg, *büntetőjogilag* személyenkint felelős.

f) *A kifogástalan névlajstromokat* a középonti bizottság, tíz nappal a választás előtt, a *végrehajtó bizottságoknak* kiadja, hogy szavazás alá bocsáthassák; e célra azt szavazólap alakjában többszörösítették, s egy-egy példányt mindannyiból, az igazoló-jegy kíséretében, az összeírt választóknak postán megküldjék.

Jegyzet. Eddigi jogrendünk nem helyezte súlyt a képviselőjelölés jogának szabályozására. A választójog általánosítása folytán ez *iniciatív* funkció jelentősége fölötté megnövekedett, s a közügyre ezt kell hasznossá tenni, hogy az egész gépezet exekutív funkciója hasznos lehessen. A mi a választójogból *általános*, az elvileg nem igen tűrhet az *egyesek* joggyakorlatában fékező korrekturákat. De kell, hogy ráférjenek a közérdeket biztosító fékek *azokra* a vezető egyénekre, kik a képviselőajánlásnak *elüljáró* s a szavazó tömeget cselekvésre mozgó *jogi funkcióját* végzik. Itt többé sem az eddigi szabad rögtönzéseknek és fiaskóknak, sem az eddigi ellenőrizetlenségnek s felelőtlenségnek nincs helye. Főleg a lajstromos szavazás esetében nincs.

A fenn tételekbe foglalt jogszabályok célja a képviselőjelölés körül létezett anarhikus állapotoknak véget vetni: jogosulatlan személyes ambícióknak és kisszerű helyi kísérleteknek útját állani, a választók bizalmával űzött szerencsejátékot akadályozni, a piaci demagógiát gyeplőzni, s a közakarat megnyilatkozásának szabad és védett tért biztosítani.

E szabályok egy része *preventív* természetű, hogy a jogrend fentartására nézve zsinórmértékül szolgáljon s minden túllépéstől visszatartson; más része az eljárási rend *technikáját* igyekszik fennakadásoktól biztosítani. Mindkettőre a nagy néptömegek leszavaztatásánál, különösen a lajstromos módszer alkalmazásakor, mellőzhetetlenül szükség van.

A sorok között kiolvasható az a törekvés is, hogy a jogrend nagyobb szigorúsága folytán az *országos pártszervezetek* inkább érvényesülhessenek, a történeti pártok számára a megélhetés útja nyitva maradjon, s az élet

efemer pártképződményei könnyű győzelmet rajtuk ne arathassanak.

A kandidációhoz kötött *óvadék* éppoly jogosult a választások előtt, a milyen a jogorvoslathoz kötött óvadék a mandátumnak perrel megtámadása esetén ma. A *fokozatos* jelölés, mely első, második, harmadik és utolsó helyen álló jelölteket különböztet meg, a *szavazatok számarányában* eldöntendő lajstromos választást akarja lehetségessé tenni, *elvileg* pedig oda törekszik, hogy a névlajstromok szerkesztésénél a majdani *szavazatok ne csak számláltassanak*, hanem a jó eredmény javára eleve *mérlegeltessenek is*.

7. A választás napján a végrehajtóbizottság *kiküldöttjei* megjelennek minden választóközségben, hogy a szavazást adminisztrálják és a szavazatokat a választóktól átvegyék. A küldöttség a *névlajstromok indítványozói* köréből 2—2 *bizalmi* férfival egészítendő ki. A szavazás önkéntes vagy köteles, nyilvános vagy titkos voltának vitatható kérdését legczélszerűbb a választómegegyék opciójára bízni. A névsoron egyes választók *nem igazíthatnak* (sem törléssel, sem javítással vagy pótlással). Minden ily kísérlet a szavazatot *érvénytelen* teszi. Mert a törvény nem az egyes vélemények szétágazására kíváncsi, hanem a tömegek kongruens véleményének alakulását akarja a választójogtól megtudni. A küldöttség a leadott szavazatokat *megszámlálja* s az erről szóló hitelesített jegyzőkönyvet a *végrehajtó bizottság plénumához* juttatja, mely e jegyzőkönyvi adatok alapján a *szkrutiniumot saját jogterületére* nézve a bizalmi férfiak jelenlétében *befejezi*, az eredményről pedig a *középonti bizottságnak* írásos jelentést tesz.

A választás eredményét megállapító döntő aktus aztán ott megy végbe, a középonti bizottság *nyilvános* ülésén, kellő számú bizalmi férfiak *ellenőrzése* alatt. A választómegegye ez autonóm vezetősége előbb a *városi*, majd a *vidéki* viszonylatban *összegezi* a végrehajtó bizottságoktól beérkezett *szavazási eredményeket*. Majd *mindkét vonatkozásban* kiszámítja az egyes lajstromokra leadott összes szavazatok *százalékarányát*, s azt a *hányadot*, mely a városok, illetve a vidéki községek törvényes *mandátumszámából egy-egy lajst-*

romra eshet, a szavazatok százalékaránya szerint. A hány mandátum esik így az egyes lajstromokra, a névsor egymásutánjában *annyi jelöltet* nyilváníthat a középponti bizottság a választómege országgyűlési képviselőjének. A hányadszámításnál előforduló törtek közül a nagyobb értékű tört egész számnak veendő és egy mandátumot jelent. Végszerűtlen törtek esetén a kérdéssé vált mandátum sorsát, a középponti bizottság előtt elnökileg nyomban megejtendő *sorshúzás* dönti el. A lajstromban maradt többi jelöltek a képviselőségnek az országgyűlés tartamára megválasztott várományosai gyanánt tekintendők, kiket a képviselőház egymást követő sorban s pótválasztások nélkül behívhat, ha a választómege képviselői közt deficziencia folytán hézag támadt. A választási eredmény szabályos kihirdetéséről, a megbízó levelek kiállításáról s a megválasztottak kezéhez juttatásáról, a középponti bizottság tiszte gondoskodni.

Jegyzet. A lajstromos szavazás tehnikájával a szavazatok szkrutiniumának választómegegyénként való középpontosítása együtt jár. De ez eljárást nagy és teljes nyilvánosság ellenőrző az egész vonalon. A szavazatok összegei a választóközsegektől a végrehajtó-bizottságokig fölmenőleg nem hivatali titkok, azokat a közönség érdeklődése folyvást nyilvánírtja, s a végösszegeket, a középponton kívül is, az egész választómegegyében kiszámíthatja mindenki magának. Tévedés vagy tévesztési szándék a középponti bizottság részéről objektive lehetetlen dolog. Részrehajló, irányzatos számításokat pedig az aritmetika pártatlansága kizár.

A százalék- és hányadszámítás könnyű módszerét hadd illusztrálja íme egy példa: a kolozsvári választómegegyéből, oly föltevással, hogy ott a népesség egyetemében foly a verseny két lajstrom körül, a magyar és másajku szavazók között, s így történik a választómege városi és vidéki viszonylatában egyaránt. A városi relációban 108 ezer szavazó küzd 8 mandátumért: közülök 76 ezer magyar, vagyis 70·3%, 32 ezer pedig másajku, vagyis 29·6%. E százalékok szerint a 8 mandátumból 5·6 rész esnék a magyarok, 2·3 rész pedig a másajkuak lajstromára. De mert a nagyobbik tört jogszabályszerűleg egész számnak veendő, ezért a magyar lajstrom 8 jelöltjéből 6, a másajkuak 8 jelöltje

közül 2 választatott meg részarányosan képviselővé. Viszont a vidéki relációban a népesség 787 ezer lélek, mely 11 mandátumért verseng. A népszámból 138 ezer a magyar, 649 ezer a másajku, amaz 17·5, emez 82·4%. A 11 mandátumból tehát amazt 1·9, emezt 9·06 rész illetné, a mi a nagyobb tört erejével a magyarok jelöltjei közül 2-nek, a másajkuak névlajstromából 9-nek biztosítja a képviselői mandátumot.

Ha e műveletet, a nemzetiségi elv következetes alkalmazásával, az összes választómegegyéken végrehajtjuk, a következő választási eredmény fog kibontakozni:

Egyes választó megegyében	A mandátumok megoszlása városi és vidéki viszonylatra			
	magyar választók részaránya	másajku	magyar	másajku
I. budapesti	22	8	—	—
II. kecskeméti	19	1	9	2
III. sz.-fejérvári	8	1	12	1
IV. pécsi	7	1	13	5
V. győri	5	2	8	6
VI. pozsonyi	3	6	3	14
VII. selmeczi	3	3	5	8
VIII. miskolczi	7	2	8	4
IX. kassai	4	3	5	8
X. szatmári	5	2	6	9
XI. debreczeni	24	—	7	—
XII. nagyváradi	11	4	6	7
XIII. szegedi	21	6	3	6
XIV. temesvári	2	9	2	13
XV. aradi	5	4	2	12
XVI. kolozsvári	6	2	2	9
XVII. brassói	2	5	2	10
XVIII. marosvásárhelyi	4	2	8	5
Osszesen	158	61	101	119

Országos eredményül ez úton a magyar és nem magyar elem részarányú képviseletét 259 és 180 mandátummal, a magyarság parlamenti túlsúlyát pedig 79 egységgel fejezhetjük ki.

Ha a választójog kodifikációja az alaki jogrend területén így elért eredményhez hozzáfűzi azokat is, a mik az anyagi jog korrek-turái útján elérhetők: akkor e túlsúly tetemesen emelkedni fog. Ez esetben pl. az állandó települtség vagy a községhez tartozás kikötésével újabb 10—15, az analfabétáknak a választójogból kizárásával további 35—40 mandátum biztosítható a magyar elem javára. Végső eredményben tehát 314 magyar mandátum fog állni 126 ellenében, a mi a magyarságnak — tisztára magyar szavazatok alapján fölépült — 188 mandátumnyi többségét jelenti.

S e többség, mely csaknem négyszerese a kerületi rendszer útján elérhetőnek (amaz

kedvező esetben 50 volt), sőt tútesz az egyszerű lajstromos módszer s a többségelv brutális alkalmazásától várható is (emez 135 volt), jelen összetételében úgyszólván *minimális*. Mert ehhez a többséghez a nem-magyar fajnépekből egy szemer sincs segítő tényezőnek hozzászámítva. Pedig a magyarság közt elvegyült vagy elszigetelt nyelvmedenczékben lakó, s némely nagyobb tömegű, de puhább fajnépek elég biztos koefficiensek gyanánt volna-
nának tekinthetők. Ilyen tényezők pl.: Budapest másajkú népessége, a vértesi- és bakonyvidéki vagy a tolna-baranyai svábság, a délvidéki svábok nagy része, a nyugati határ-
megyék németjei, a felvidék szászai s az egész ruthénség. (A keleti tótokra, a bunyevácokra, sokácokra és vendekre nem is gondolva.) Ezeknek az aritmetikai kulcs az általános választójog rendszerében: Budapesten 8, Esztergom-, Pest- és Fejér-, Komárom-, Veszprém-
megyékből 5, Tolna-Baranyából 6, Vas-, Sopron-, Moson- és Pozsony-megyéből 11, a szepességéből 4, az északkeleti kárpátságból 10, a délvidékről legalább 9, s így összesen 53 *mandátumot* tart ma fenn. Ha tehát ezek is a magyar politika javára irandók, akkor a mérleg így áll: 440 képviselő közül Fiume 1-et, a magyarság s a vele tartó elem 367-et, a többi elem 72-öt választ, a *magyarság parlamenti túlsúlya* tehát (Fiume nélkül) 295 *szónyi többséggel* van megpecsételve.

8. A választási visszaélések dolgában külön törvény rendelkezik. A fölmerült alaki hibákat a képviselőház állapítja meg az igazolási eljárásnál házszabályszerűleg, s a választó-
megyékkal korrigáltatja meg. A választási kihágások és vétségek büntetőjogi megtorlását elrendelni, alapos panasz esetén s ennek perrendszerű megvizsgálása után, a kir. kuria illetékes.

*

Végül összegezzük az *eszei eredményeket* is.

A kifejtett koncepczió *négy irányban* igyekezett a feladathoz mért igényeknek eleget tenni, ú. m.: a demokratikus jogrend, a történeti állameszme és nemzeti egység, a parlamenti intézmény javítása és az új választók tömegeinek politikai nevelése szempontjából.

1. *Demokratikus irányt* követ más államoknál is messzebbmenőleg. Mert nemcsak az

általános választójogot valósítja meg, hanem a lajstromos szavazás útján *többes szavazatot* ad *minden* választónak és *aránylagos* érvényesülést biztosít a szavazatok egy százalékáig lemenő *kisebbségeknek* is. A városi kontingens egyenjogúsítása a vidéki falvak kontingensével nem anti-demokrata jogszabály, mert az egyenjogúság elve demokratikus elv, s a városok eminenter a demokrácia intézményei.

2. Az állam és parlament *történeti jellegének fennmaradásához* hathatós garanciákat létesít. Egyik biztosíték a *nagy választómegyék* rendszere s azoknak *városi és vidéki viszonylat* szerint osztottsága, a mik lehetővé teszik, hogy az államnak történeti jelleget adó *magyarság a parlamentben* ne csak nagy *túlsúllyal* legyen képviselve, hanem kormányképességén kívül *nemzeti ellenzék* fentartásához is elég erővel bírjon. Másik biztosíték a *képviselő-jelölési* jognak az önkormányzati tényezők által és oly célból szabályozása, hogy az *országos pártszervezetek* és a *történeti pártok* szerzett jogaikkal kellő oltalomban és efemer új pártképződményekkel egyenlő elbánásban részesüljenek, — ugyanoly feltételek teljesítését követelve emezektől is, a miket amazok könnyen teljesíthetnek. Főleg a demagógia szükséges fékezésére törekszik. A *nemzetiségi* demagógia ellen a választási térképen védekeznek akkép, hogy a jogterületek beosztása folytán, s a fajnépességi viszonyok daczára, a *magyar elemnek* 79-ről 188-ig emelkedő *egység*gel parlamenti *túlsúly* biztosítottassék. A nemzetközi *szociál-demagógia* ellen pedig úgy védekeznek, hogy a *városi* elem relációjába beleloglalja a népes *nagyközségeket* (mezővárosokat), az egész vonalon csak a helyben *közismert* választók által engedi a kandidációs jogot gyakorolni, s a jogrend nagyobb biztosságára jelentékeny óvadékot, illetve poenale-t tétet le velük.

3. A *parlamenti intézmény javítását* célba vevő eszközei: a) a lajstromos szavazás anynyiban, hogy véget vet a parlamentiárizmus-sal dissonans *önjelöltségeknek*, a *pártonkívüli-ségnek*, s fölmenti a lajstrommal megvá-

lasztott képviselőket a régi *kerület-képviselés személyes terhei*, magánérdekek szolgálatával nyugtató gondjai alól, visszaadva őket *törvényhozói* hivatásuknak; *b)* a *kisebbségek* arányos képviselése annyiban, hogy míg egyfelől a nemzeti akarat *minden komoly árnyéklatát* híven kifejezni képes, addig másfelől a súlytalan atomisztikus s a jogosulatlan helyi pártképződményeknek megnehezíti a bejutást a törvényhozás képviselőházába; *c)* a jelöltek névsorának *négyes csoportban ajánlása*, mely egyrészt lehetővé teszi, hogy a jelöltek *egyéni kiválóságuk* súlya szerint csoportosíttassanak, s a szavazatok ne csak kvantitativ számítsanak, hanem kellőleg mérlegelt kvalitatív súlylyal is birjanak, a *választás* pedig *első sorban a legkiválóbb kvalitásra* essék; másrészt fölöslegessé teszi a választókat zaklató *szűkebb és pótválasztásokat*, mert az aránylagos képviselést a szűkebb választást úgyis kizárja, a pótválasztások céljáról pedig — időközi deficziencia esetére — a *listán maradt* jelöltekben, kiknek addig nem jutott mandátum, a lajstromos módszer eleve bőven gondoskodik. A «kisebbségek abszolút» képviselése, amire nézve — főleg az angol jogtörténelem — a választókerületi rendszer keretében annyi meddő kísérletről tud, benső ellentmondásnak és ezért kivihetetlennek bizonyult. Máskép, mint részarányosan, a kisebbségek nem képviselhetők a parlamentben.

4. A néptömegek *alkotmányos szellemű politikai neveléséről* annyiban gondoskodik, hogy: *a)* kiemeli a választást az *egy személyért* való küzdelem lelkiismeret-tévesztő eszmeköréből, s fölemeli a választókat magasabb közéleti szempontokhoz, a lajstromokban nekik ajánlott jelöltek elveinek, politikai színezetének, pártállásának megítéléséhez s a kibontott lobogók közt való szabad választáshoz; *b)* *nemesebb tartalmat* ad így a küzdelemnek, tompítja abban a szenvedelmes vonásokat, gyéríti a visszaélések alkalmát s lehetőségét, sőt kevesbíti a választóközségekre decentralizált szavazás által a költségeket is; *c)* az *aránylagos* képviseltetés igazságos módszerével elejét veszi minden utóférdalomnak és keserűségnek, mert

ily módon *nem lesz abszolút győztes és abszolút legyőzött fél* s minden jogosult tényező erejéhez mérten érvényesülhet, a nagyobb erőt illetően a több eredmény, a kisebb erőt a csekélyebb siker; *d)* intézményesen készíteti rá a kandidálásra vállalkozó választókat, hogy a jelöltek *névsorának összeállításánál válogatóság* legyenek, s a választómegye egy részére elszigetelten, a többi részek támogatásának bizonyossága nélkül, ne is fárasztják a népet vállalatukkal; *e)* rákészteti intézményesen az *országos párt szervezeteket* is, első sorban a régi *történelmi* pártokat, hogy a választómegyék pártmozgalmaira irányító befolyással legyenek, a lajstromok összeállításában a lehető legjobb tanácsokat adják, s a néppel ne csak a választások küszöbén vagy ideje alatt, hanem *állandóan kultiválól* foglalkozzanak, — fölgerjeszti így bennük a kötelességérzetet s ébren tartja a mulasztásokért való felelősség érzetét.

Végül maradt, bár nem utolsó előnye a kifejtett megoldásnak, hogy aránylag *könnyen és gyorsan kodifikálható*, mellözve a részletező statisztika nehézkes és bonyodalmas eszközeit, elkerülve a választókerületi mappáció szerkesztésének nagy felelősséggel járó és biztos sikerrel kecsegtetni mégsem bíró munkáját. Sőt e megoldás arra is alkalmas, hogy az *általános* választójognak a *municipális és helyi önkormányzat* területein leendő alkalmazásához is irányt mutasson és utat egyengessen.

BALOGH PÁL.

A Maczedon-kérdés.

A reformok nehézségei.

A fényes kapu minden eszközt megragad, hogy megakadályozza a reformok életbeléptetését. (Pedig csak ama reformokról van szó, a melyeket a hatalmak most sürgetnek, eltekintve attól, vajjon alkalmaztatásuk esetén egyáltalában be is válnának-e ezek az újítások? Mert ez megint külön fogas kérdés.) A yildiz titkos ügynökei mindenfelé bujtogatnak a tervezett igazságügyi refor-

mok ellen, s Macedoniában talán még sohasem volt akkora az anarchia, mint éppen most. — Másrészt a szultán belekapaszkodik Olaszország barátságába s 40,000 frankot adományozott az olaszországi árvízkarosultaknak, hogy a maga részére hangolja az olasz közvéleményt, a mely az orosz-magyar-osztrák entente-tal szemben ügyis eléggé izolált. Mindhiába. A nagyhatalmak egyöntetűleg ragaszkodnak az igazságügyi reformokhoz (mert a pénzügyiek már úgy, a hogy hatályban vannak) és mindenáron rá akarják szorítani a portát ezeknek az elfogadásukra.

A szultán azonban szívósan védekezik. Hivatkozik, a mint már annyiszor tette, integritására és kijelenti, hogy nem enged. Sőt újabb akcióba lép. Mezőgazdasági, bányászati és erdészeti miniszterét, Selim Melhamé pasát 1907 november végén rendkívüli megbizatással elküldi először Rómába, onnan pedig Bécsbe. Rómában a pasa a szultán rendjét nyújtja át az olasz királynak, s a padisah nevében kijelenti, hogy Abdul Hamid semmi szín alatt sem hajlandó még arra sem, hogy az igazságügynek Macedoniában netalán már rendszeresített bármiféle közegek által való ellenőrzését elfogadja. Ez tudniillik a nemzetközi pénzügyi bizottságra vonatkozik, a melyet az igazságügyi reformok ellenőrzésével is meg akarnak bizni a hatalmak.

Különben — jelenti a pasa — a szultán már a maga kezdeményezéséből reformálta az igazságügyet. Nevezetesen:

1. Szalonikiben jogi iskolát állít.
2. A törvénykezési hivatalnokokat az elnökök utasítása alá rendeli.
3. A keresztények lakta három vilajetben inspektorokat és tisztviselőket nevez ki s két keresztény inspektori s két államügyész-helyettesi állást szervez.
4. A rendőrséget *belga* tisztekből újjászervezi.

Egyúttal azt javasolja, hogy az igazságügy ellenőrzésével a hatalmak bízzák meg a konzulokat.

Rómában azt a tanácsot adják Selim pasának, hogy kapacztálja Aerenhalt; Selim tehát Bécsbe utazik és onnan eredménytelenül

tér vissza Konstantinápolyba. Külügyi hivatalunk ugyanis értésére adta a pasának, hogy a hatalmak konstantinápolyi képviselői a napokban már befejezték az eléjük terjesztett program részletes megvitatását, s egyhangúlag elfogadták a Magyarország-Ausztria és Oroszország részéről még augusztusban eléjük terjesztett reformjavaslatot.

A nagykövete reform-tervezete főbb vonásaiban a következő két főpont körül mozog:

1. Hogy eltérőleg a szultán tervezetétől, a három vilajetben ugyanannyi keresztény inspektor alkalmaztassék, amennyi mohamedán.

2. Hogy ezek az inspektorok a pénzügyi igazgatás ellenőrzésére kirendelt bizottsághoz tartoznak jelentést tenni, amely bizottság mellé erre a célra egy európai jogügyi tanácsos adandó. Mindazáltal a pénzügyi ellenőrző-bizottságnak nem lenne joga az egyenes beavatkozásra, hanem csak az lenne a föladata, hogy a tapasztalt hibákra a hatalmak konstantinápolyi képviselőit figyelmessé tegye.

A hatalmak követeinek második követelése a szultántól, hogy a macedóniai reformközegek mandátuma meghosszabbíttassék. Ilyen reformközegek: a pénzügyi bizottság, Hilmi basa főfelügyelő, Degiorgis tábornok, csendőrfelügyelő és az ő európai csendőrtisztjei, valamint az osztrák-magyar és orosz polgári ügynökök.

A hatalmak képviselői tehát abban is megegyeztek, hogy az utóbb nevezett két hatalom polgári ügynökei továbbra is Hilmi basa oldala mellett maradjanak, minthogy a macedóniai viszonyok által ez a két szomszéd hatalom van legközelebből érdekelve.

A hatalmak szándéka eredetileg az volt, hogy a macedon igazságügyet külön, Macedoniában még szervezendő közegek által ellenőrizték. Ezt a tervet azonban elejtették, s most már csupán a pénzügyi bizottság igazságügyi kontrolljához — ehhez azonban szilárdan — ragaszkodnak.

Egy kiváló török államférfiú, a ki a konstantinápolyi palota intenczióit nagyon jól ismeri, egy újságíró előtt a következőképen nyilatkozott erről a kérdésről:

— Nagyon jól tudjuk, hogy Aerenhalt báró fontosnak véli, hogy Törökországgal jó viszonyban legyen s egyáltalán nem az az

ember, a ki oly politikát űzön, a mely oda vezet, a hova Goluchowszky gróf politikája vezetett; értem ez alatt a Törökország elleni erőszakos rendszabályokat, mondjuk a flotta-demonstrációt. Igaz ugyan, hogy báró Aerenthal a mürzstegi reformtervnek a tulajdonképi megalkotója, de talán már ő maga is arra a meggyőződésre jutott, hogy korántsem mentek teljesebbé mindazok a remények, melyeket a két entente-hatalom az egyezmény megszerkesztése alkalmával ahhoz fűzött. Az anarchia manapság Maczedoniában nagyobb, mint valaha volt. A bolgároknak, a kik Maczedonia autonómiáját szorgalmazzák, már semmi határt sem ismernek a követeléseik. Nagyon jól tudjuk, hogy éppen Bulgária az, mely az entente-hatalmakat olyan rendszabályok foganatosítására serkenti, a melyek Törökországot a maczedon bolgár elemek nagy meglegedésére megrázkódtatják. De hát nem az volna-e a helyesebb politika, ha a törökökre bizatnék a Maczedoniában levő s egymást tönkretevő keresztények között az ellentétek kiegyenlítése? Selim pasának az volt a küldetése, hogy Európa vezető minisztereinek magyarázza meg, hogy a teljes anarchiát készítik elő akkor, ha Törökországot minden presztizsától fosztják meg oly országban, melynek tönkre kell jutnia, ha nincsen senki, ki az ellentétes keresztény elemekkel szemben valami békebiróságféle szerepet vállal.

A mi különösen az igazságügyi reformot illeti — mondta a török államférfiú — az ellenőrzés semmi föltétel mellett sem fogadható el. Csak az a kérdés, nem lehetne-e, — hogy az európai hatalmaknak kedveskedjünk, — török részről figyelmeztetni őket arra, hogy konzuljaik tényleg ügyis gyakorolhatnak valami ellenőrzésfélét, ha a török füleknak oly ellenszenvesen hangzó «ellenőrzés» szót leveszik a napirendről. A hatalmak, ha már nem biznak a török igazságszolgáltatásban, iparkodjanak azon, hogy az igazságszolgáltatás menetéről információt szerezzenek a nélkül, hogy azért Törökországra idegen ellenőrzést erőszakoljanak.

Selim pasa akciója tehát dugába dőlt. Aerenthal, a ki nem akart a maga félhivatalos lapjában, a «Fremdenblatt»-ban támadást intéztetni a szultán ellen, november 28-ikán (1907.) a «Pester Lloyd»-ban íratott cikket a reform-kérdésről, s ezt a cikket azután, a «Lloyd»-ot idézve, a «Fremden-

blatt» is átvette. — Az érdekes cikk lényege ez:

A török javaslatnak elfogadásával, t. i. hogy a hatalmak az igazságügy ellenőrzésével bizzák meg a konzulokat, a török hatóságokkal s a stambuli kormányval való hosszadalmas és kellemetlen kontroverziák a végtelenségig szaporíthatnának a nélkül, hogy ennek az újításnak pozitív eredménye lenne. A porta megnyugodhatnék abban, hogy szuverénitását és auktoritását a hatalmak nem akarják csorbítani, s éppen azért hozzásimulhatna a hatalmak politikájához. Máskülönben nemsokára valamennyi hatalom egyöntetű akarátának a megnyilatkozásával kerül szembe. Egyébként is a porta ama hét esztendőre, a melyre megadatott neki a vámemelés, a reform-kérdésben már alakilag is lemondott a szabad mozgásról, mert hiszen a vámemelésre a reformakció tovább vezetése volt a föltétel. Ám e jogi momentumtól eltekintve is a legegyszerűbb államraison parancsolja a portának az engedékenységet. Nem a hatalmak csökkentik a szultán presztizsét, hanem a szultán, a mikor makacsodik s végre mégis engedni kénytelen. Aerenthal perhorreszkál minden olyan politikát, a mely a porta megalázásához vezethetne, s a legélénkebben fogja sajnálni, ha a kényszereszközök alkalmazása mégis elkerülhetlenné válnék. A portán múlik, hogy elejét vegye ennek az eshetőségnek.

Az események sorrendjét tartván szem előtt, meg kell említeni, hogy a bolgárok memorandumot intéztek a hatalmakhoz a görög bandák ellen. Hasonlóképen az ó-szerbiaiak panaszt emelnek a hatalmaknál az albán betörések miatt. A bolgár memorandum folytán az angol kormány erélyes jegyzéket intéz Görögországhoz, hogy hagyjon fel a bandák támogatásával. A görög kormány azt feleli, hogy intse meg Anglia a bolgárokat is. Az angol kormány erre Bulgáriához is hasonló jegyzéket intéz, a melyre a bolgár kormány egy teljesen magánjellegű memorandumot nyújt át sir George Buckhanan szófiai angol ügyvivőnek, s ebben igyekszik tisztázni a bolgár törekvéseket. Azt mondja, hogy a bolgár bandák eleinte csak a török ellen harcoltak, s akkor velök tartott a szerb és a görög is, s egyformán sokan estek el mindhárom nemzetiségből. Ez általános

nemzeti fellobbanás volt a török ellen. Csak újabban kezdték el szerb és görög részről az antagonizmust és míg a görög bandákat tudvalevőleg Krétában is sorozzák, egyetlen bolgár banda sem sorozódik — mondja a memorandum — Bulgáriában, hanem csak Maczedoniában. A görög és szerb bandák «ferro et igni» dolgoznak, a bolgár bandáknak csupán defensiv szerep jut. A bolgár kormány megnyugtató választ igyekszik adni, de felelőséget nem vállal. Ez van a memorandumban.

Marschall báró konstantinápolyi német nagykövet, a ki Németországot a hágai békekonferencián képviselvén, félév óta távol volt állomáshelyétől, e közben (december közepén) visszaindult Konstantinápolyba. Utjában Bécsben megbeszélte Aerenhállal az igazságügyi reformokat, valamint azt is, mi történjék akkor, ha a reformjavaslat a szultánnál merev ellenállásra talál; mert előre látható volt, hogy a szultán theoretikus «non possumus»-szal zárkózik el a reform elől, a melyről pedig Németország is belátta, hogy nem érinti a szultán szuverénitását! Vagyis most már Marschall báró is hajlandónak mutatkozott a hatalmak konzertjét támogatni.

Ez a német diplomata, a ki doyen-je a konstantinápolyi nagyköveteknek, rendkívüli tekintélynek örvend a portánál s visszazését így a béke minden barátja nagy örömmel várta. Marschall báró t. i. különösen hivatott arra, hogy engedékenységre bírja a portát. Meg fogja magyarázni tudni a szultánnak — ez volt a várakozás — a nagyhatalmak egyetértő eljárását, valamint azt, hogy a hatalmak elhatározták a kontroll egyetértő és energikus keresztülvitelét, a nélkül, hogy a szultán szuverénitását sértenék. Marschallnak bécsi látogatása is bizonyítja, hogy a hatalmak — Anglia is — mindent elkövetnek, hogy ne nyúljanak a portával szemközt kényszereszközök-höz. Együttes jegyzéket intéznek a portához, Maczedonia lakosságát pedig felhívásban figyelmeztetik, hogy az utóbb előfordult gyilkosságokhoz s erőszakoskodásokhoz hasonló

dolgokkal ne játszsák el Európa rokonszenvét.

Ámbár a nagykövetek már megállapodtak a szövegben, a melyet az igazságügyi reform tárgyában a portához intéznek, mindaddig, a míg nem ösmerték kormányaik véleményét a szöveg felől, nem léptek fel a portával szemben; noha a reformok dolgában, a melyek csak a jogszolgáltatás korrekurájára vonatkoznak, nem is vártak nagy ellenállást a szultántól.

Deczember 15-ikén Zinowiev, mint a még meg nem érkezett Marschall br. távollétében a nagykövetek doyen-je, a hat nagyhatalom képviselőjétől aláírt kollektiv jegyzéket nyújtott át a portának, s ebben a mürzstégi program alapján a főfelügyelő, a czivil ágensek, s a pénzügyi bizottság delegátusainak akkor lejáró, valamint a csendőrségi tisztek 1908 áprilisében lejáró mandátumának meghosszabbítását kérte, egészen 1914 július 13-ig, vagyis addig, a míg a vámemelés tart. Ez a kollektiv jegyzék a porta memorandumával kereszteződött, a melyet Zinowievnek, mint doyennek, küldött meg a szultán. A török jegyzék ravaszul azt mondja, hogy miután a maczedoniai reformszervek mandátumai lejárnak, a porta, jó szándékainak újabb bizonyosságául, kötelezi magát, hogy a polgári ügynököket meg a pénzügyi delegátusokat jelenlegi jogaikkal török szolgálatba fogadja és, akár csak a nemzetközi csendőrtiszteket, maga fogja díjazni.

Természetes, hogy a szultánnak ez az ajánlata általános csodálkozást keltett a diplomáciában, a mely azt semmi esetre el nem fogadhatja, mert hiszen az ajánlat egyenest beleütközik a mürzstégi program szellemébe, a czivil ágensek és pénzügyi delegátusok nosztifikálása a nemzetközi ellenőrzés kijátszása lévén.

Ugyanekkor a porta körlevélben emlékezett meg a nagykövetek előtt a bandák üzelmeiről, különösen a bolgárokat vádolva. Ez utóbbi jegyzékre a legtöbb kormány azt válaszolta, hogy a banda üzelmeknek a porta maga kiméletlenül vessen véget.

Deczember 19-ikén Gray angol külügyi államtitkár Berwickben nagy beszédet mondott, a melyben Maczedoniára vonatkozólag rámutatott, hogy semmi körülmények közt sem szabad a hatalmak bármelyikének okot adni arra, hogy az európai koncert megzavartassék, mert a maczedon-kérdés mögött áll a török-kérdés és ez utóbbi a hatalmak egyetértése nélkül ismét veszélyeztetné az európai békét. Ennélfogva, a mint Anglia örömmel üdvözölte Oroszország és Magyarország-Ausztria kezdeményezését és kész más hatalmak javaslatainak támogatására, a maga részéről is hajlandó esetleg oly javaslatokat tenni a többi hatalmaknak, a minőket maga is kívánatosaknak vél. Gray beszédében nagyon örvendetes, hogy Anglia modern politikát sürget. A londoni balkán-bizottságnak, mióta Bryce-t kinevezték washingtoni nagykövetté, már nincs befolyása s azóta az atrocitásoktól féltő filántrópok száma Angliában megcsökkent. Angolország egyelőre támogatja az orosz-magyar-osztrák politikát, s nem lehetnek olyan kifogásai, a melyek a koncert harmoniáját sértenék, mert Gray maga hangsúlyozza az egyöntetűséget. A mire a portával szemben nagy szükség is van.

Deczember 22-ikén a hat nagykövet jegyzéket küldött a portának, a melyben előismerik a pénzügyi bizottság tagjainak mandátumára vonatkozó deczember 15-iki jegyzék átvételét és kijelentik, hogy a nagykövetek az ő ugyanaznap küldött jegyzékükre (a mandátumok meghosszabbítása) a porta sürgős válaszát várják. A yildizben deczember 25-én tartott minisztertanács a nagykövetek jegyzékére vonatkozó választ tárgyalta. E válasz szerint a porta kijelenti, hogy a maga részéről újra mérlegelés tárgyává kívánja tenni a nagykövetek előterjesztését. A porta, tekintettel arra, hogy a civíl ágenseket és pénzügyi delegátusokat egyenrangúakká óhajtja tenni a nemzetközi csendőrség tisztjeivel, reméli, hogy a nagykövetek javaslatai ezt nem fogják ellenezni; s nem kételkedik abban, hogy ebbe a hatalmak kormányai is beleegyeznek. Ezt a választ deczember 26-ikán

közölték a már Konstantinápolyban levő Marschall báró német nagykövettel, a doyennel.

Deczember 30-ikán a nagykövetek Marschall br. doyen nagykövethél értekezletet tartottak, a melyen újabb kollektiv jegyzéket állapítottak meg és írtak alá; a jegyzékben, a melyet még aznap átadtak a portának, a nagykövetek föntartják a reformközegek mandátumainak meghosszabbítására vonatkozó követelésüket.

Erre a porta 1908 január 4-én Marschall báróhoz intézett jegyzékében azt válaszolta, hogy az európai megbizottaknak török szolgálatba való fogadása (a mint azt újabb megfontolás után most is hangsúlyozza) úgyis csak formalitás és így egyrészt semmit sem változtatna a helyzet lényegén, másrészt pedig a maczedóniai vilajetekben többségben levő törökség érzelmeit (a melyekre szintén tekintettel kell lenni) kedvezően hangolná. S az által, hogy a hatalmak ezzel az újítással megerősítenék a szultán szuverénitását, a porta intézkedéseinek legitimitását is jobban kidomborítaná a lakosság előtt. Ezt a jegyzéket a porta elküldte a külföldi összes nagyköveteknek. Vagyis, bízván a német meg az olasz barátságban, megint elkezdett a hatalmaknál tapogatózni, vajjon egyikük-másikuk mégis nem volna-e hajlandó beleegyezni abba hogy az európai megbizottakat török szolgálatba fogadja? E kísérlet azonban teljes fiaskóval végződött.

A szultán most elrendeli a maczedóniai török helyőrségnek százezer emberrel való szaporítását, valamint az adók behajtását, a mi Maczedóniában nagy aggodalmat kelt. E mellett pedig — jelenti a porta — Maczedóniában a helyzet javult; egyrészt azért, mert a nagy hideg akadályozza a bandák működését, másrészt. mivel a kivételes törvényszékek október óta hét komitácsit kivégeztettek.

A nagykövetek azonban január 11-én újabb jegyzéket küldenek a portának s abban előismerik a január 3-iki jegyzék átvételét; egyúttal pedig sajnálkoznak azon, hogy a porta oly javaslatot újít meg, amelyről a nagy-

követek többször kijelentették, hogy nem fogadhatják el. A nagykövetek ismételten és határozottan ragaszkodnak ahhoz, hogy a külügyminisztérium mielőbb közölje a nagykövetekkel beleegyezését azokhoz a javaslatokhoz, amelyeket ezek kormányaik határozott megbízásából állítottak föl. E megbízásra való tekintettel a javaslatoknak semminő megváltoztatásához nem járulhatnak hozzá, amennyiben azokat a nagykövetek által képviselt hatalmak előleges megvitatás tárgyává tették, azokban megállapodtak és utasítást adtak azoknak a portával való közlésére.

Ez a huzavona azonban, a melyet Izet pasának, a török diplomácia e Fabius Cunctatorának tanácsára folytat a szultán, indító okaiban ösmeretes előttünk *Qui habet tempus, habet vitam*, kétségtelen, hogy a porta e hosszadalmas jegyzékváltással csak időt akar nyerni, hogy a reformszervek mandátumának meghosszabbítását halogatván, az igazságügyi reform megvalósítását is ad *græcas Kalendas* odázhassa el.

*

Mi az oka, hogy a macedon-reformok nem bírnak dűlőre jutni? Ezt a kérdést vizsgálván, látjuk, hogy egyik (ám előrebozsátom, nem a legfontosabbik) ok magának a portának a magatartása.

Az ügyes török diplomácia azonban aligha ügyeskednék olyan szívós buzgalommal, ha erre a pusztá akadékoskodás felszínes gyönyörűségén kívül más, sokkal mélyebb és mondhatnám, szinte kényszerítő oka nem volna.

Ez az ok maga az iszlám; az iszlám szelleme, a szultánnak az iszlámhoz való viszonya és e viszonyból kifejlődött ambíciói. Az iszlám nem csupán vallás, hanem az egész mohamedán társadalmi és állami élet alapvető szabályainak a foglalata.

Az iszlám nem választja külön az Istennek meg a császárnak adandó szolgálmányokat, mert az iszlámban minden jog, vagy precízebben: a jog isteni kinyilatkoztatásból ered, tehát Istentől származik. A mohamedánnak egész belső (lelkiösmereti) és külső (magán-

jogi, családjogi, vagyoni jogi, büntetőjogi, közjogi, tehát társadalmi és állami) élete rendjét és viszonyait isteni parancs szabja meg. Épp így Isten parancsából uralkodik a szultán, mint a hogy Isten parancsából végzi napi imáit s mosakodásait az utolsó szegény muzulmán; az igazhívő isteni tilalom folytán tartózkodik a borivástól és isteni parancsból fizeti még az adót is (!). Mert az adóelmélet is a reveláczió alapszik.

Szóval az európaítól már alaptételeiben elütő egész mohamedán jogrendszer, ez egész mohamedán állami, társadalmi és egyéni lét isteni kinyilatkoztatáson nyugszik. Ezt a revelácziót emberi hatalommal megváltoztatni többé nem lehet. Sem a magán-, sem az állami, sem pedig a társadalmi élet viszonylataiban. Ott nem lehet csak úgy törvényt hozni, mint a keresztény államokban, a hol a parlament többsége egy régi törvényt elvet, vagy gyökerében megváltoztat. Az európai parlamentek az államfő hozzájárulásával ezt megtehetik, mert az elvetett, vagy megváltoztatott törvény is az állami akaratnyilvánításból merítette a szankczióját s elvetése, vagy megváltoztatása is csak az államnak egy újabb akaratnyilvánítása. De egy mohamedán törvényhozás pl. már nem járhatna el így, mert ott az eredeti törvényhozás maga az isteni, vagyis isteninek nevezett akarat. Legföljebb a meglevő alaptól kiindulva lehet a régi törvényeken módosítást tenni. Mert az iszlámnak sarkalatos elve, hogy az isteni jogelvekbe ütköző intézkedés nem kötelező. Ez magyarázza meg a mohamedán jog (seriat-jog) állandóságát, vagyis változatlanóságát. A seriat jogrendszer, noha mellette 1857 óta büntető ügyekben, európai hatás alatt készült polgári törvénykönyv is van hatályban, az iszlám erejénél fogva mélyen benne gyökeredzik a török jogi felfogásban, a mely tudvalevőleg egyúttal vallási és európai értelemben vett modernizálása úgyszólván lehetetlen, mert mögötte áll az egész mohamedánizmus. Az európai reformakczió, az is, a melylyel most Macedóniában (a hol szintén a török az úr) kísérleteznek, beleütközik nem

csupán a mohamedán államrendbe, hanem az iszlám természeténél fogva minden egyes muzulmánok a vallási érzületébe is. Romboló s végeredményében alkalmasint mégis hiábavaló erőfeszítés kellene ahhoz, ha a hatalmak példának okáért egészen európai mintára akarnák berendezni Törökországot. Vagyis fenekestül felforgatni. A vallást egy egész nagy népnél nem lehet csak úgy a bajonett hegyére szúrni. Pedig ezt a szándékot jelentené egy gyökeres európai reformakció Törökországban, s ehhez hasonlót a török uralom alatt levő Maczedoniában. A míg a töröké Maczedónia, addig ott valamirevaló európai reform nem lesz; ha pedig lesz, akkor a török nem él meg többé a három vilajetben, hanem futva menekül. A muzulmán lélek nem bírja megemészteni az európai társadalmi és állami rendet, a melyben vallásának az ellenségét, pellengérét és gyalázatát látja.

Igenis, lehetségesek a reformok Törökországban török szempontból is, de nem azzal az óriási ugrással az iszlám konzervativizmusáról a modern európai elméletekre, hanem fokozatosan, az iszlám szellemét nem sértő, sőt inkább szem előtt tartó természetes fejlődés útján. Úgy, a miként azt a hazájában egyre erősödő új török párt akarja, a mely az iszlámból, tehát vallási és nemzeti, nem pedig internationális alapon (mint a berlini szerződésre hivatkozó határozott maczedon követelések) kívánná megindítani a reformokat. Ez volna egyetlen módja annak, hogy Törökországban vagy Maczedoniában török hegemonia alatt békés reformokat lehessen létesíteni. (Az új török liga csak most január elején is gyűlést tartott a «Drob-sak» örmény komité megbizottaival Párisban a török parlament érdekében.) Minden más kísérlet ma sikertelen.

E biztos sikertelenség mellett még egy jelentős érvet kell felhoznunk. És ez a szultán theokratikus elmélete. A mohamedán-pápaság kérdése, a mint erre az imént már alkalmam volt czélozni. A szultán ugyanis a német diplomácia szavára meg a saját hiúságára

hallgatva abban mesterkedik, hogy mint a mohamedán egyház feje, a világ összes mohamedánjainak a khalifája legyen.

A dolog ugyanis úgy van, hogy a föld kerektségén körülbelül 200—250 millió mohamedán él. Ezek közül mintegy 16 millió török alattvaló, míg Angliának, beleértve Egyiptomot 82 millió, a kínai birodalomnak 34 millió, Hollandiának 30 millió, Franciaországnak 20 vagy 22 millió, Oroszországnak 18 millió, Perzsiának 10 millió, Marokkónak 8 vagy 9 millió, Afganisztánnak 5 vagy 6 millió, független Arábiának 4 vagy 5 millió s a német birodalomnak 2 vagy 2¹/₂ millió mohamedán alattvalója van. A pánizlamizmus fölébredése a gyarmatokkal rendelkező államoknak nagy aggodalmat okozott, s féltek attól, hogy a szultán az összes mohamedánokban fel találja kelteni a mohamedán együttérzést. Németország ösztökélésére az angoloknak Egyiptomban nagy kellemetlenségeket okozott a szultán.

Sir Edvard Gray 1906 július 6-ikán panaszkodik, hogy Egyiptomban a fanatikus érzés egyre fejlődik és félő, hogy az egész észak-afrikai partvidéket meghódítja.

A szultán derviseinek és pénzének a nyomát valóban meg lehet találni az egész francia parton, Tuniszban, Tripolisban; ugyanez a hatás figyelhető meg a muszka birodalomhoz tartozó 20 millió mohamedánon, a kik képviselőik révén az orosz dumában is egészen külön csoportot alkotnak. Indiában, az 1907-iki nyári forradalmi tünetek alkalmával láthattuk, hogy bár az angol kormány az indusok vadítására mindig a mohamedánokat használta fel, az utóbbiakat pártfogolván, a mohamedánok mégis szövetkeztek az indusokkal.

Ime, a pápaság világhatalmi politikája turbanban!

Föltételezni is képtelenség ezek után, hogy ugyanaz a török szultán, a ki a föld kerektségének összes mohamedánjait egyesíteni akarja az iszlám erejével, aki most vasutat épít nekik Mekkában, ugyanakkor fölcsapjon egy európai reformakció részesévé, s az által

meghátrálásra kényszerítse a mohamedanizmust magát s a világ-khalifaság eszméjét pedig végkép kompromittálja. Nem, Abdul Hamid ennél sokkal jobb diplomata.

Megjegyzendő azonban, hogy a panizlamizmus épp oly kevésbé veszélyes, mint a pán-szlávizmus; mert ez a panizlamizmus tulajdonképp nem a khalifátus felé, hanem ellenkezőleg a mohamedanizmus reformálása felé hajtja a muzulmánokat s ezen a réven a pánizlamussal szemben inkább az új török pártnak vannak komoly chance-i. Ez pedig nem a mohamedánság egyesítését, hanem a régi theokratikus nyög lerázásával, bár mégis vallási alapon az iszlám reformálását tűzte ki célul, de nem a khalifátus erősítésére, hanem igenis a mohamedán reformakció elősegítésére mindig az illető területen belül, ahol éppen vannak.

Mindez, valamint az iszlám egész története egyik fontos oka annak, hogy amint előrebocsátottuk, a török fenhatóság alatt levő Macedóniában sem juthatnak érvényre az iszlám szellemével s a szultán centralisztikus ambícióival minduntalan összeütközésbe jövő európai reformok.

Másik, ez idő szerint még az előbbieknél is lényegesebb momentum pedig maga a féltékenyen őrzött európai egyensúly, a melyre befejező közleményünkben fogunk rátérni.

Az adóreformról.

Negyven év óta hirdetjük az abszolút korszakból ránk maradt s — az általános jövedelmi póttadóval való megtoldást nem számítva — lényegében ma is fennálló adórendszer helytelen voltát.

Tíz év óta ankétek, emlékiratok, mindenféle előmunkálatok egész sora jelezte az adóreform nagy eseményének közeli eljövételét. Mindenki természetesnek tartotta, hogy ez a sokat emlegetett nagy mű csak valami örömdetes esemény lehet. S mikor a kormányelnök a múlt október havában az adójavaslatok vaskos kötetét a t. Ház asztalára letette,

a kedvezőtlen kiegyezés csüggesztő borulata közepett egy kis napsugárra áhító közvélemény majdnem ujjongva fogadta e nagy előterjesztést, melyről az emberek egyelőre annyit tudtak, hogy megszüntet több elavult adót s hozza az üdvös haladásnak hirdett, igazságos, progresszív jövedelmi adót. A sok önszuggestált állelkesedés után jól esett végre egy oly kormánytényt látni, mely teherkönynyebbedést ígért a szegényeknek, igazságos tehermegosztást a vagyonosabbaknak.

Ez a majdnem lelkesedésnek mondható örvendezés azonban éppen addig tartott, míg az emberek a terjedelmes javaslatokat elolvasták.

A kétkedés bacillusától megszállt fejek csóválása, azután összedugása, azután a megdöbbenésnek ébredő moraja mutatta a kiábrándulás fokozatos megindulását. Először a kereskedők testületei mozdultak meg, de nem azért, hogy hálafeliratot szavazzanak meg a pénzügyminiszterhez, a miért az őket legközelebb érintő keresetadónál a képtelenül magas tíz perzentos adótételt felére, öt perzentre szállítja le. De e kétségkívül dicséretes és örömdetes intézkedés mellett ott van az adókivetés nagyfokú szigorítása, bevallási kényszerrel, az eddigi adókivetések legnagyobb részénél alkalmaztatni szokott ú. n. minimális adótételeknek az egész vonalon kétszeresre emelése, nyereség- és veszteség-számla előterjesztése, üzleti könyvek bemutatása és szakértőkkel való megvizsgálatása minden esetben, mikor a kincstár képviselőjének tetszik ezt kikényszeríteni — oly dolgok, a melyek hallatára borzongás fut végig minden kereskedő hátán. A kereskedői testületekben, a kamarákban úgy, mint a nem hivatalos egyesületekben, kemény bírálatok hangzottak el Wekerle adóreformja ellen. E bírálatok lényege az, a mit a szegény földműves mondott, mikor hosszú szárazság után a forró imádságokkal lekönnyörgött eső végre megérkezett — de jéggel. Adtál uram adótételleszállítást, de nincs köszönet benne!

A kereskedők után az iparosok következtek. Az Országos Iparegyesületben nagy he-

lyesléssel fogadták ezen egyesület alelnökének tartalmas értekezését a részvénytársaságok adójáról szóló javaslat tárgyában. Az értekező rámutatott arra a tényre — egyebekről nem szólva — hogy a törvényjavaslat a részvényvállalatokba fektetett vagyon után az új jövedelmi adónak minden esetben kétszeres, sok esetben háromszoros beszedését statuálja. A mi a keresetadókat illeti, az iparosok felfogása a kontemplált drákói adókivetési módszerről azonos a kereskedői körök felfogásával, a minthogy nagyban és egészben érdekeik is azonosak.

Azt lehetett volna hinni, hogy legalább a gazdák, névszerint a földbirtokosok osztatlan örömmel fogják fogadni az adójavaslatokat, melyek nekik oly jelentékeny ajándékkal kedveskednek, mint a földadó perzentjének a kataszteri tisztajövedelem 25,5 perzentjéről annak 20 perzentjére való leszállítása. Párhuzamos ezzel a bérlők kereseti adójának egészen hasonló mérvű mérséklése a minimális tételnek 2,5 perzentről 2 perzentre való leszállítása által. E jelentékeny kedvezmények ellenére a földbirtokosok öröme sem zavartalan, mert a kilátásba helyezett adóleszállítás mögött, mint annak életbeléptetését megelőző feltétel ott van a kataszterkiigazítás. Ettől fáznak a gazdák és nem ok nélkül, mert bár maga a miniszter úgy vélekedik, hogy a kataszterkiigazítás nagyban és egészben azt az adóleszállítást fogja kipótolni, melyet fentebb említettünk: nem lehetetlen, hogy — kivált egyes nagybirtokosoknál — több fog elveszni a réven, mint a mennyi megmarad a vámon. Itt minden attól függ, hogyan hajtják végre a kataszterkiigazítást. Ha ügyesen hajtják végre, tetemes adótöbblet érhető el a földadónál is. Az eddig fix összegben kontingentált földadó kontingentálását pedig igen helyesen elejti az előrelátó pénzügyminiszter.

Kik örülnek tehát az adóreformnak? Talán az adómentes állami járadékok s más törvényesen adómentesnek nyilvánított papirosok tulajdonosai? Az ezeknek törvényesen biztosított adómentességet az adóreform egy rész stratégiai mozdulattal megkerüli s jöve-

delmüket mint «személyes jövedelmet» megadóztatja. Mintha bizony a polgárra nézve az volna a fődolog, hogy *mi címen* kell fizetnie s nem az, hogy egyáltalán fizetnie kell.

Az adóreform legkeserűbb levét kétségkívül az állami járadékok s a többi «adómentes» papirok birtokosai fogják meginni. Ezek — legalább egyelőre — mégis hallgatnak, mint a bárány, mely némán tűri a nyírást. Pedig éppen a járadék birtokosok azok, a kiknek jövedelmét az egymást sűrűn követő konverziók rövid idő alatt 5%-ról 4%-ra szállították le, míg az összes életszükségletek árai ugyanezen idő alatt 20—25 perzenttel emelkedtek. A járadékok és a többi adómentes papirok birtokosai tehát azok a polgárok — a mennyiben papirjaik hozadékából kénytelenek megélni — kiknek megélhetési viszonyai leg súlyosabban szenvedtek az utóbbi évtized alatt. Ehhez járult újabban az e kategóriába tartozó papirok árfolyamának nagyon érezhető csökkenése is.

Mindezek ellenére a járadékok és a többi adómentes papirok birtokosai azok, a kik, míg más körök hangosan tiltakoznak, néma megadással várják végzetöket. Ez részben azzal magyarázható, hogy a járadék birtokos már természeténél fogva nem tartozik a nagyhangú hazafiak közé, mivel attól tart, hogy a kiabálás az árfolyamoknak árthatna. Valószínű továbbá, hogy nálunk kevés az oly ember, ki jövedelmét kizárólag vagy nagyon túlnyomólag járadékszerű adómentes papirokból húzza. Hallgatnak tehát, de ne képzeljük, hogy égnék a vágytól, hogy «adómentes»-nek mondott jövedelmük egy részét a szent adómorál nevében letehetik a kincstármoloch oltárára. Valószínű azonban, hogy sokan lesznek köztük, kik, ha nagy veszteség nélkül tehetik, igyekeznek majd szabadulni papirjaiktól.

Tehát azok, a kik az új adókat fizetni fogják, jóformán mind megdöbbenéssel fogadták az adójavaslatokat, mert érzik, hogy azok a húsukba vágnak. Azok viszont, a kik az adókból — a régiekből és az újakból — minél kevesebbet fognak fizetni, a kik első

sorban agitatorius nézőpontból szemlélték az adóreformot, azt vetették ellene, hogy nem elég radikális, hogy tulajdonkép csak toldozás-foldozás az egész. Az adóügyi kérdésekben nálunk a felfogásoknak bizonyos kiforatlansága észlelhető. Majdnem minden képviselőjelölt beszédében ott volt a progresszív adó követelése. Az adóügyi utópisták által követelt *egyetlen és progresszív jövedelemadó* meg nem értett gondolata kóválygott homályosan az agyvelőkben. Ennek a gyakorlatilag sehol meg nem próbált s merőben kivihetetlen adóügyi agyrémnek követeléséig ugyan — a szoczialisták kivételével — nálunk tudtommal nem ment el senki. A «progresszivitás» követelése azonban jelszó lett s ezt alkalmazni óhajtanák sokan az összes hozadéki adókra, névszerint a földadóra is. Ilyenféle zavaros fogalmak lebegtek azok előtt, a kik Wekerle adóreformját azért ítélték el, mivel azt elég radikálisnak nem találták.

Talán felesleges mondanom, hogy ezeket a felfogásokat nem osztom. A földadó progresszivitásának eszméjét még a radico-szoczializmus hazájában, Franciaországban is inkább csak csalétek gyanánt dobták oda a jövedelmi adótól irtózó közvéleménynek, hogy ezzel a jövedelemadó elfogadására hajlandóbbá tegyék. De valamint nem valószínű, hogy a francia nemzet egyhamar bevegye a jövedelemadót, mely inquizitorius adó ellen nemcsak az erszénye, de a gyomra is tiltakozik; úgy valószínű az is, hogy a progresszív földadó ott is utópia fog maradni. Ha pedig kiereszszakolják, nem lesz benne köszönet.

Tehát Wekerle miniszterelnök urat azért, hogy nem állott elő bizonyos körök szája íze szerint való *radikális* adóreformmal, gáncs nem illeti, sőt bölcsességének adta ezzel jelét. Koncepziójának hibája nem a radikalizmus hiánya, hanem inkább az, hogy bizonyos dolgokban tovább ment, mint ez idő szerint mennie tanácsos volt. Ezek a hibák egytől egyig a kincstár érdekei miatt való nagyfokú aggodalmaskodásából erednek. Mint vérbéli finánczembernek a nagy deficitek korából

még tagjaiban van a fiskalizmus. Wekerle hirdeti az adómorált, de ezer jel mutatja, hogy maga nem hisz benne.

*

Semmi téren sem oly veszedelmes az experimentálás, mint az adóügy terén. A hozadéki adók, első sorban a föld- és házadó, kevésbé a mozgó tőkét és a keresetet érintő adó — de bizonyos fokig minden hozadéki adó — huzamosabb fennállás után reálteher jellegét ölti magára s ez által könnyebben elviselhetővé válik. Minden ingatlan vagy az évek folyamán, legkésőbb egy emberöltő alatt, adás-vevés vagy öröklés útján tulajdonost cserél. A vevő, valamint az, a ki házépítésbe készül fogni, az adóval úgy számol, mint az ingatlanon nyugvó bármely adósság kamatterhével. Még könnyebben teszi ezt a számítási műveletet az örökös, a ki ingyen kapja a vagyont.

A kvótáról forgalomba hozott Kossuth-féle szálló igének, hogy nem a kvótaemelés a baj, hanem maga a kvóta, az adónál épen az ellenkezője áll: az adó — ha régi — aránylag könnyebben elviselhető, — a mi elevenbe vág, az az *adóemelés*.

Ez magyarázza meg azt az erősen konzervatív vonást, mely az adórendszerek történetét jellemzi. A kormányok nem igen szokták a fejüket ráadni az adórendszerek átalakítására kényszerítő szükség nélkül. De viszont ha egyszer ráadják a fejöket, minden adóreformnak, ha be nem is vallott, de valóságos célja rendszerint az állami jövedelmek fokozása.

Midőn Wekerle pénzügyminiszter úr adóreformjavaslatának indokolásában bizonyos emphasisal úgy kiált fel, ha ez az első adóreformjavaslat, mely adóemelést semmiféle alakban nem rejt magában, indirekte még ő is ennek a felfogásunknak ad igazat. Valóban a magyar adóreform az adók történetében unicum volna, ha alkotója tisztán az adóéletből vette volna hozzá az impulzust. A közgazdasági tudomány egyik ágában sem oly kevés a valódi tudomány és nem oly sok

a nagyképű tudakosság, mint az adóelméletekben. Miként a világegyetemet mozgató erők öröktől fogva működnek, de csak későn jelennek meg az őket megértő Newtonok, úgy az adórendszerek alakulásai is az államéletben megnyilatkozó kényszerűségek ellenállhatatlan ereje által hajtának előre. Csak azután jönnek a tudósok, a kik a meglett dolgok kaptafájára utólag ráhúzzák új elméleteiket.

Vannak emberek, a kik hiúságból vagy más okból szemüveget viselnek, de mikor valamit jól szemügyre akarnak venni, letelezik az orrcsüptetőt. A nyájas olvasót is arra kérjük, hogy az új adójavaslatok méltatásánál, ha az ezekben és ezek mögött rejlő valódi gondolatot meg akarja ismerni, emancipálja magát a javaslatoknak — különben nagy tehetségre és ügyességre valló — hivatalos indoklásaitól: tegye le a teoretikus szemüveget.

Bismarck a gyakorlati adópolitika quintessenciáját fejezte ki a maga erőteljes modorában, mikor azt mondta, hogy a *pénzt onnan veszi, a hol találja*. Valóban nem is lehet a pénzt onnét venni, a hol nincs. De e mellett az állambölcsesség elsőrendű parancsa, hogy az állam oly módon igyekezzék a társadalomból a szükséges pénzt kivonni, hogy ezzel lehetőleg kevés fájdalmat és gyűlölséget idézzen elő. Azonban jóllehet az operáló orvosnál elismerjük a pácziens narkotizálásának czélszerűségét: az adóreformról lévén szó, mi erős és bátor férfiak kívánunk lenni és tiltakozunk az elaltatás ellen. De természetesen nem vetjük alá magunkat a műtétnek csupán azért, hogy az orvos egy úgynevezett «szép» operációt hajthasson végre, hanem csak akkor, ha a műtétnek mellözhetetlen szüksége fenforog.

*

Az adóreformjavaslatok lényege az előterjesztések értelmében ez: kiküszöbölni adórendszerünkben az I. és II. osztályú keresetadókat és az általános jövedelmi pótdadót s pótolni ezeket a merev és részben igazságtalan, részben — mint az I. oszt. keresetadó — sok zaklatással járó és a zaklatókra és zaklatot-

takra egyformán kellemetlen adókat egy oly új adó segítségével, mely jobban hozzásimul az ország gazdasági organizmusához. A jövedelmi adó behozatalának, valamint a keresetadó és a jövedelmi adó kivetése körül a bevallási kényszerre alapított szigorú inquiritorius módszer elrendelésének az előterjesztés szerint nemcsak hogy a jövedelem emelése nem képezi célját, de a pénzügyminiszter úr egyenesen számít 20 millió korona évi veszteségre.

A megszüntetendő adónemekkel következő jövedelmek esnek el:

az I. oszt. keresetadónál	4	millió K.
a II. „	19.7	„
a III. „	25.3	„
a IV. „	7.7	„
a bányaadónál	0.5	„
az általános jövedelmi pótdadónál	38.5	„
összesen	95.7	millió K.

Ezzel szemben a fedezet:

Az új jövedelmi adó (contingentálva)	46	millió K.
Az állandó illetményekre eső jöved. adó a mai ált. jöv. pótdadó 1 milliónyi kontingensének betudásával	8.7	„
Az ált. keresetadó contingense	28	„
összesen	82.7	millió K.

A hiány tehát 14 millió korona lenne, de ehhez még hozzáadja a pénzügyminiszter úr az adólabának felére történő leszállítása czímén a mostani 12.6 milliót kitevő tőkekamat- és járadékadónak felét s ezzel a hiány 20 millió koronára emelkedik.

És szerinte még ez a szomorú eredmény is csak úgy érhető el, ha feltesszük, hogy a földadó, daczára az adólab 25.5-ről 20%-ra való leszállításának, behozza az eddigi adót s a keresetadó is, daczára az adólab 10-ről 5%-ra leendő leszállításának, behozza a számításba vett 28 millió kontingenst, valamint az új jövedelemadó is az előirányzatba vett 46 milliót.

A pénzügyminiszter úr annyira komolyan veszi ezt a 20 milliónyi csökkenést az egyenes adóknál, hogy a kereseti és jövedelmi

adóknak a most említett összegekben való kontingenseit a kivetési javaslatban letett drákói rendszabályokon kívül még az első kivetés 40%-áig terjedhető pótkivetés jogának fentartásával is körülbástyázza.

Egy perczig sem vonakodunk elismerni, hogy az I. és II. osztályú keresetadónak, valamint az általános jövedelmi pótdadónak kiküszöbölése adórendszerünkben igen dicséretes indító oka az adóreformnak, de hogy az egyedüli oka, vagy akár már magában is elégséges és fő oka volna, arra nézve erős szkepszis uralkodik a társadalomnak jóformán valamennyi rétegében.

Ezt a szkepszist még a miniszter úrnak az az ígérete sem oszlatja el, hogy ha — várakozása ellenére — az egyenes adók együtt 200 millió korona jövedelemnél többet adnának, mely jövedelem még mindig 20 millióval kisebb az eddiginél — akkor az elérendő többletet a maga beismerése szerint is túlságosan alacsonyan megállapított 600 koronás létminimum «fokozatos» felemelésére hajlandó fordítani.

Táplálkozik pedig ez a szkepszis első sorban a pénzügyminiszter úr által előterjesztett 1908-ki költségvetésből és az ezt kísérő expozében megrajzolt pénzügyi helyzet mérlegeléséből.

Az 1908-ki költségvetés, mely a rendes kiadásokban 103,5 millió, a rendes bevételekben 99 millió korona emelkedést mutat, egészben véve hiánymentesen záródik, sőt még a szokásos néhány ezer koronányi előirányzott többlet sem hiányzik belőle.

Az expozében a pénzügyminiszter úr a leghatározottabban kijelenti, *hogy a fedezetben most már semmi burkolt fedezet nem lappang*, vagyis nem lesznek bevételi többletek, melyekből az előálló túlkiadásokat fedezni lehetne.

E kijelentéssel szemben áll az a tény, hogy a közösi kiadások csak a tavalyi összegben lettek a költségvetésbe beállítva, holott tudjuk, hogy a kiadások e csoportja először is a kvótaemelés, másodsor a közösi kiadások abszolút összegének ma már tudva-

levő növekedése következtében, harmadszor a tisztí fizetések kimaradhatatlan felemelése, negyedszer a haderő létszámemelésének szintén kimaradhatatlan bekövetkezése következtében igen tetemesen fog emelkedni, részben már az idén s még inkább a következő években. Tudjuk azt is, hogy a közös hadsereg költségeivel párhuzamosan, bár kisebb mértékben, növekedni fog a honvédség költsége is. Végül tudjuk, mert naponkint halljuk és látjuk, hogy a hivatalnoki kar fizetésemelését célzó mozgalom — jóllehet fizetésemelésekre az utolsó négy év alatt már 65 milliónyi rémséges összeget fordítottak — még mindig nem szűnt meg. Hiába emelte fel a pénzügyminiszter intő szavát e mozgalom ellenében, komoly ellentállás e minden gátat leromboló áradattal szemben sem a képviselőháztól, sem magától a kormánytól nem várható. Ellenkeznek ez az egész politikai rendszer alapelveivel, melyek a népszerűség minden áron való megóvásán sarkallanak. A hivatalnokok számának szaporítása sem fog szünetelni, mert a bürokráciában a munkakedv és a fegyelmezettség a fizetésemelésekkel megfordított arányban fejlődik, a papirosáradat pedig a hivatalokban ijesztő mértékben szaporodik és az alkotott és alkotandó törvények formalizmust szaporító halmaza folytán feltartóztatlanul szaporodni fog ezentúl is.

Mindezekből matematikai bizonyossággal következik, hogy *ha csakugyan áll az, hogy az 1908-ik költségelöirányzatban már rejtett jövedelmi tartalékok nincsenek*: akkor már 1908-ra igen tetemes, a következő években még növekedő deficitnek kell beállnia. Hogy pedig a következő években e deficitnek fokozatosan növekednie kell, mindig feltéve az 1908-ki előirányzatban és az expozében adott kiindulási alap helyességét, az kétségbe nem vonható. Képtelenség ugyanis elgondolni azt, hogy az egyenes adóknak 20 millióval való csökkenése mellett, a közvetett adók és állami üzemek képesek legyenek akkora többleteket szolgáltatni, melyek ezt a 20 millió hiányt s az egyelőre meghatározatlan, de

minden bizonnyal bekövetkező kiadási többleteket is fedezhessék.

Az indirekt adók jövedelmezőségének a mi gazdaságilag kevésbé expanzív, sőt egyenesen depresszióval küzdő közgazdaságunkban határt szab a lakosság fogyasztási képességének mérsékelt fejlesztetősége.

Ehhez járul, hogy egyik legfontosabb fogyasztási adónknál, a cukoradónál, az osztrák cukoradó 8 koronával való leszállítása által megkezdődött az osztrák invázió, mely méltán aggodalomba ejtette cukorgyárainkat. A kiegyezés egyik nagy vívmányául hirdetett azt az egyezségi pontot, hogy ezentúl mind a két állam szabadon állapíthatja meg fogyasztási adótételeit, csak most értjük igazán. Az osztrák kormány tudta, hogy hadjáratot akar indítani a magyar cukor ellen, azért kellett neki ez az egyezségi pont. Neki kellett az első sorban. Sietett is az adóleszállítással.

A magyar pénzügyminiszter, hír szerint, azzal szándékozik meggátolni az osztrák cukor invázióját, hogy az átutalási eljárásnál a 8 korona adókülönbözöt is kirovatnék az osztrák cukorra. Ki fog-e terjedni ez a kirovás az egynegyed millió métermázsa surtaxmentes osztrák cukorra is, az ma még nem tudható. Ha erre ki nem terjed, akkor ennél a negyedmillió métermázsnál már *két millió* koronát takarítanak meg az osztrák cukorgyárosok s ebből egy második negyedmillió surtaxköteles cukor után fedezhetik a kirovandó adókülönbözöt. De még ha a surtaxmentes cukorra is kirónák a 8 korona adókülönbözöt, akkor sem leszünk képesek meggátolni az osztrák «csempészetet». Ezt a csempészetet ugyanis a m. kir. posta fogja közvetíteni, mely a kiegyezés értelmében átutalási eljárás alá nem is kerülő 5 kilogrammos csomagokat a fogyasztóknak házhoz fogja szállítani.

Ily kilátások mellett, hogyan hiessünk abban, hogy a beállandó deficitet el fogják hárítani rólunk a növekvő fogyasztási adók, sőt az egyenes adónál még 20 milliónyi visszaesést is megbirhassunk?

Vonjuk le a consequentiát:

A közvélemény nem hiszi és nem hiheti, hogy az adóreform célja nem az adójövedelem fokozása. Látja, hogy a miniszter a rozsdás adóprést ujjabbal, erősebbel cseréli fel, hogy egy megifjított adógépezet egész agresszív erejével léphessen föl, mihelyt a szükség beáll. A miniszter a gyengébbek kedvéért szabadkozik az ellen, mintha csak gondolna is az adóbevételek fokozására: holott az ő éles szemei már látják a fekete fellegetek, melyek a láthatáron fejeiket emelgetik.

*

A jövedelemadó behozatala azóta kísért nálunk, mióta ez az adónem Poroszországban és Ausztriában meghonosult. Sajátságos, hogy ez az új adónem, bizonyos körökben némi népszerűsége is tett szert annak a révén, hogy megtudták róla, hogy progresszív. A szocializmus és a szélső demokrácia a progresszív adó követelésével állott elő nálunk még vannak emberek, a kik azt hiszik, hogy a porosz mintára kontemplált fokozatos jövedelmi adónak van valami köze ahhoz az egyetlen és kizárólagos progresszív adóhoz, melyet az utópisták tábora hirdet s mely kapcsolatos volna nemcsak az összes hozadéki adóknak, hanem az összes indirekt adóknak is megszüntetésével.

Az uralkodó gondolatzavar az említett okból kedvezett az új jövedelmi adóra vonatkozó tervezeteknek. A tömegnek is tetszik minden, a miről hallja, hogy progresszív, mert azt hiszi, hogy majd *mások* többet fognak fizetni. A pápaszemes tudákosság természetesen egekig dicsér minden újítást, a mi Poroszországból jön. Mióta a németek a francziákat Sedannál tönkreverték, azóta sokan azt hiszik, hogy mindent, a mit a poroszok csinálnak, vakon utánozhatunk, sőt kötelességünk azt tökéletesnek tartani.

Azt nem kérdik, hogy valami, a mi Poroszországban bevált s a mi megfelel a porosz nép géniuszának s mindenek felett azon ország közgazdasági állapotának: nem less-e nálunk majdnem elviselhetetlen szenvedések forrása.

Már ez előtt tíz eszdeendővel egy a Reichstag számára készült hivatalos kimutatás 8 milliárd márkára tette azt a német tőkét, mely a tengerentúli országokban be van fektetve. Azóta ez a tőke még növekedett. Hozzá adandó még az a rengeteg mennyiségű tőke, melyet Németország Európa többi országai-ban elhelyezett. Ujabb adatok szerint az idegen országokban elhelyezett összes német tőke kerekén huszezer millió márkára rug. Ennek évi jövedelme szerényen számítva 800 millió márkára tehető.

A mely országban a látható adóforrásokon kívül nemcsak magában az országban van a modern tőkegazdaság óriási fellendülése folytán több száz millióra rugó oly jövedelem, mely ezen látható adóforrásokra vissza nem vezethető, hanem, mely még a külföldről is kap évenként több száz millió márka jövedelmet: ott az állam miért elégednék meg ama látható adóforrásokkal? Hozzájárul még, hogy a rendőrállam évtizedek óta működő fegyelmezése olyanná nevelte ott a népet, hogy a személyes jövedelmek szigorú kikutatását célzó inquisitorius eljárást nagyobb felháborodás nélkül képes elviselni. Viszont a modern kapitalizmus oly kereskedelmi szellemmel hatotta át a nagy átlagos műveltségű nép jobb módu rétegét, hogy ez nehézség nélkül képes magának és az adóhatóságnak számot adni évi jövedelméről. Mindehhez járul a 900 márkás létminimum, mely az alsóbb, kevésbé művelt s a létért küzdő népréteget kiereszti az új adó alól.

Hasonló okok még nagyobb mértékben hatottak Angliában, s tették lehetővé, hogy mikor Anglia a Napoleon elleni háborúk folytán pénzügyi zavarokba jutott, behozhatták az Incometaxot, mely ugyan nem olyan mint az a jövedelmi adó, melyet nálunk terveznek, de egyes kategóriáiban s különösen az inquisitorius eljárás tekintetében méltán tekintetik az új keletű jövedelmi adók őspanyjának. Mikor Pitt először behozta, Peel megreformálta, Gladstone tovább fejlesztette, Hicks-Beach ez előtt tíz évvel újból fölemelte, bizonyára nem az adó elméletekért lelkesed-

tek s nem az adó szerkezetének kacskaringós sajátosságaiban gyönyörködtek. Pénzre volt szüksége Angliának s ők apelláltak arra a jómódú s hazafiságában páratlanul álló angol társadalomra, mely óriási jövedelmeket húz a bel- és külföldön elhelyezett vagyonából s vállalataiból. S az angol ilyenkor nem sokat beszél, hanem a zsebbe nyúl és fizet.

A szükség teremtette az angol Income-taxot, a hatalmas közgazdasági fejlődés megérlelte rá a nemzetet. A külföldön elhelyezett angol tőkék összegét a legutolsó angol statisztikai kimutatások 54 milliárd koronára teszik, mely rengeteg vagyon után körülbelől 3 milliárd korona évi jövedelmet húz az angol nemzet külföldről. — Minden feltétel, mely Poroszországban meg van, fokozott mértékben meg van Angliában. A Polizeistaat fegyelmét bőven pótolta a jobb módu angol példátlan készsége minden áldozatra hazájáért. Hozzájárul a 150 font sterlinges = 3600 koronás létminimum,

A társadalomgazdasági állapot fejlettségi fokában mutatkozó szembeötlő különbségeken s a nép gazdasági gondolkodásmódjában észlelhető ellentéteken kívül szemügyre kell vennünk még más mozzanatokat is, midőn azt a kérdést mérlegeljük: vajon kár és veszély nélkül utánozhatjuk-e azokat az adóügyi intézkedéseket, melyeket sokkal előrehaladottabb nemzetek maguknál alkalmaztak, vagyis: *megérték-e a mi közállapotaink arra, hogy a hozadéki adók tetejébe felépítsük azt a felső emeletet, mely a jövedelemadóban terveztetik.*

A nagy kapitalisztikus fejlettségű s a kereskedői szellemtől már egészében áthatott gazdag kultúrtársadalmak merhették és merhetik a személyes összjövedelmek másodszori adóztatásnak alávetését, de ezek is csak magas létminimum mellett kockáztathatták meg ezt, mely a népnek a létért küzdő egész alsóbb rétegét kiejti az új adóztatás alól és ezt a másodszori össz-adóztatást arra a felsőbb rétegre szorítja, mely elég gazdag és elég művelt arra, hogy ideális érdekekkel viseltessék az állam nagy céljai iránt. A személyes jö-

vedelmi adó nincs arra predestinálva, hogy a proletárok jövedelmi adója legyen. Természeténél fogva annak a kiforrott egységes műveltebb társadalmi rétegnek az adója, mely a nagy nemzeti célokért való folytonos és kitartó áldozatkészség színvonalára képes felemelkedni. És ez az elite-népréteg is csak akkor és csak ott bírja el ezt a második összadóztatást és csak akkor viseli azt zugolódás nélkül, ha és a hol az adóztatásnak a régi adókban meglevő alapépítménye alacsony, nem úgy mint nálunk, hol a hozadéki adók példátlan magasságra vannak felcsigázva. A mi magas hozadéki adóink mellett aligha lehet megértetni, a mi lakosságunk széles rétegeivel le egész a 600 koronás létminimumig, vagyis odáig, a hol már a közjótékonyág igénybevétele kezdődik, hogy minden jövedelmének *másodszori* adó alá vonása okos, észszerű és igazságos.

Még ennél is kétségesebb, hogy lakosságunk lelki állapota kibírja-e e jövedelmek évről-évre ismétlődő, — miként erre alább még rátérünk — szinte detektívszerű kutatását, vagy mint a javaslat mondja puhatolását. *Pariou* a nagy francia pénzügyi író úgy nyilatkozott, hogy a *germán fajokat* az ő hidegebb véralkatuk teszi képesekké az egyéni viszonyok inquizitorius kutatásával járó adók elviselésére. A latin fajokat s névszerint a francziát ez az író erre képesnek nem tartotta. Az események eddig igazat adtak neki. Régóta akarják Franciaországban is behozni a jövedelmi adót, de eddig minden erőszakolási kísérlet hajótörést szenvedett a francia géniusz határozott idegenkedésén.

Avagy a mi állambölcseink számoltak-e a magyar néplélek pszichológiájával, melyet pedig a szorosabban vett közgazdasági mozzanatok mellett ignorálni nem volna szabad? A modern kapitalizmus térfoglalása, a vállalkozó szellem hódító előnyomulása sokkal kezdetlegesebb stádiumában van ebben az országban, hogysen a hozadéki adók által nem érintett jövedelmeknek nagyobb mennyiségét megteremthette volna. Az e fajta jövedelmek mennyisége nálunk valóban csekély.

Azon járadékokon és egyéb kötvényeken kívül, melyeknek a törvény adómentességet biztosított, ily jövedelmek említésre méltó s egy nagy és terhes apparátus mozgásbahoatalára méltó mennyiségben nem léteznek. A kereskedelmi szellem kevésbé hatotta át népünk nagy tömegeit, ezeknek egész economico-morális habitusa idegen még a «Soll und Haben» szellemétől. Ily országban, ily nép között időelöttinek s aggályosnak látszik egy oly új adó behozatala, melynek kivétele a kiadások és bevételek apróra menő szembeállítását, nyereségi és veszteségi mérleg felállítását és bemutatását s egész sor oly művelet megtételét követeli, mely az ő gondolatvilágában ma még szokatlan és idegenszerű.

Tovább megyünk. Nem csak az a bizonyos kereskedői szellem hiányzik a mi népünk zömében. Hiányzik az angol öntudatos és büszke áldozatkészsége, mikor a «country» érdekéről van szó. Hiányzik a porosz rendőr-állam által a népbe belenevelt fegyelmezett-ség, valamint a nagy tőkék és a nagy vállalkozások, melyek a bel- és külföldről ontják a hozadéki adók által nem érintett jövedelmeket. Hiányzik, sajnos, a kiforrott s a nagy közcélok kultuszában összeforrott hazai társadalom is. Kasztszerű, felekezeti és nemzeti széttagoltság, jövedelmén felüli éléssel párosult gög, irigység, gyűlölködés s e mellett rút protekcióhajhászat — mindezek oly szomorú vonásai társadalmi állapotainknak, melyek merészségnek mutatják oly adó ideplántálását, mely az állandóan izmosodó vagyonnosságnak és magas fokú adómorálnak kettős oszlopán nyugszik.

Ne higgye senki, hogy a sokat emlegetett adómorál lehet erősebb és különb annál az egyetemes közmorálnál, mely az egész közéletet, az állami közigazgatást, a községi életet, a törvényhozást, a közakarat minden megnyilvánulását, a foglalkozások minden ágazatát áthatja.

A nép alsóbb rétege tudatlan és gyanakvó s nem ritkán azt hiszi, hogy az adó főképp arra való, hogy belőle úri léhütőket tartsa-

nak el. Vannak vidékek — Horvátországban és másutt is — hol sokan azt hiszik, hogy a nép adójából Budapesten palotákat építenek. A latinos táblabíróvilágban ez a mondás járta: vitam et sanguinem pro patria, sed avenam non. Ma talán még rosszabb: szónokolni a hazáért, de a zsebbe nem nyulni, hanem minél több hasznot kivásalni az édes hazából!

Mill Stuart szerint, ki előtt pedig a mieinknél hasonlíthatatlanul kedvezőbb állapot képe lebegett, a személyes jövedelemadó *«oly rendkívüli segédforrásnak tekintendő, melyhez csak nemzeti veszélyek idején szabad nyulni, midőn a szükség nagysága minden más tekintetet háttérbe szorít»*. Ha tehát a pénzügyminiszter úr, ki mindazt a mit a mi viszonyainknak ily adó számára nem eléggé megérett voltárol mondottunk, jobban ismerheti, mint bárki más, mindezeknek ellenére elszánta magát a jövedelemadó behozatalára, az indokolásában előadottaknál sokkalta hatalmasabb impulzus hajtó erejének engedett. Ez az impulzus nem lehetett más, mint a kényszerítő szükség, a deficitekbe való visszacsúlyedés fenyegető veszélyének felismerése. Elismerem az ebből eredő megfontolásnak nagy horderejét. Arra a kérdésre, hogy még e hatalmas érv fenforgása esetében is a mérész kísérlet megéri-e a vele járó kockázatot, csak az élet adhatja meg a döntő feleletet.

Minden körülmények közt hangsúlyoznunk kell két mellőzhetetlen feltételt. Először azt, hogy a jövedelmek kutatásánál nagy óvatossággal kell eljárni. Ezt az óvatosságot a mostani miniszter bölcsességétől joggal elvárhatjuk ugyan, mindazáltal, tekintettel a kormányok változandóságára s tekintettel arra, hogy nem a miniszter, hanem a sokkal kevesebb bölcsességgel felruházott alárendelt közegek fogják a törvényt végrehajtani, követelnünk kell, hogy mielőtt a törvényhozás az adóreformot megszavazza, kiküszöböltesse annak anyagi dispositiói sorából a legsértőbb és legkártékonyabb részek, mindek felett pedig kitördeltessenek a tervezett

adó kivetési eljárás méregfogai. A törvény hozásnak nem szabad a polgárokat kiszolgáltatni a kivetési eljárásnál közreműködő tényezők kétes bölcsességének és tapintatának, hanem meg kell teremteni e bölcsesség és tapintat garanciáit magában a törvényben.

Másodszor követelnünk kell a létminimum felemelésének nem csupán jövő zenéje gyanánt való megígérését, hanem annak már most, magában a törvényben legalább is az osztrák 1200 koronás színvonalra való felemelését.

Az új egyenes adók együtt még e mellőzhetetlen korrektívumok mellett is többet fognak jövedelmezni 200 millió koronánál s ez esetre a miniszter igéri a többletnek a létminimum fokozatos felemelésére leendő fordítását. Ez ígéret értékét már ez a «fokozatos» szó is leszállítja. De ha majd sürgős szükségletek kielégítése kopogtat az ajtón, ki kényszeríti az akkori pénzügyminisztert, hogy ne létminimumokat emeljen, hanem a pénzt arra fordítsa, a mire azonnal kell. Az ígéret beváltása különben is csak akkor válnék aktuálissá, ha a kataszter-revizio befejezése után az adóreform pénzügyi eredménye teljesen áttekinthető lesz. Egy második cikkben az adójavaslatok részleteivel fogunk foglalkozni.

HALÁSZ IMRE.

Az «érettségi» ellen.

Indítvány.

Midőn idestova két évvel ezelőtt gróf Apponyi Albert átvette a közoktatásügyi tárczát, az ország összes okosabb professzorai és gimnáziumba járó fiúkkal megáldott (?) szülői ismét csak reménykedni kezdtek, hogy most végre a tulipán-korszak nemzeti színű zászlaja alatt szerencsés dűlőre jut az úgynevezett «érettségi» vizsga haszontalan és fölösleges mumusa is, mely valóságos «atra cura» gyanánt ül a középiskolák tanárainak és növendékeinek nyakán, a közvetlenül érdekelt szülők folytonos aggodalmáról nem is emlékeztvén.

Végre egy miniszter, ki sohasem volt bürokrata és sohasem adta jelét, hogy eszejárása a megcsontosodott tanügyi beskatulyázó-rendszer korlátai szerint igazodik, a lelki és elméleti magasabb szabadelvűségnek minden árnyéka nélkül. Ettől a fölvilágosodott, gondolatokat termelő és semmiféle irányban le nem kötött elmétől tehát méltán lehetett remélni, hogy minden külső befolyástól menten, önmagától is nyomban be fogja látni az érettségi vizsgálat rikító fölöslegességét és rajta lesz, hogy ezt a minden irányban nemcsak haszontalan, de sok tekintetben egyenesen erkölcstelen kolonczt ki dobja az ország középiskoláinak tantervéből.

Miért nem vált be mindez ideig e jogos kívánság — a patvar tudja. Tény azonban, hogy ebben az irányban mindmáig semmi sem történt, az «érettségi» tovább díszlik és akadálytalanul tovább is fertőzti az összes középiskolák tanárainak és ifjúságának lelkét. Nem akarunk jól ismert és számtalanszor fölpanaszolt banalításokat ismételni, de gondoljon csak vissza maga a miniszter és a kultuszminiszterium valamennyi diszponáló tisztviselője a saját iskolai életére és tapasztalataira: nem fenyegették, ijesztgették, izgatták és gyakorta nem ejtették-e őket is kétségbe a nyolcz gimnázialis osztály minden egyes lépcsőjén az «érettségi» mumussal, mely minden fiatal emberre ott vár az iskolai élet végén, s lángpallossal fölfegyverzett vészangyal gyanánt kérlelhetetlenül visszasújtja a pokolba, ha akár az írásbeli, akár a szóbeli maturán egy vagy legfőlebb két tárgyból készületlennek találtatott.

Ám ez a szó, hogy «készületlen» enyhe és igazságos. A ki csakugyan készületlennek bizonyul és annak is találtatik — az megérdemli, hogy a vészangyal fejbe üsse a pallosával, bár nagyon szomorú és nagyon lealázó a fejbevert delikvens valamennyi professzorára, hogy nyolcz hosszú esztendőn keresztül nem voltak képesek eldönteni, valjon alkalmas-e a szegény bűnös a maturára, hol az utolsó pillanatban a számárság főbenjáró vétke miatt buktatják el. Azonban minden

józan ember tudja, hogy a dolog rendszerint nem így áll. A legjobb diákkal is megesik, hogy az érettségi mumus szuggesztív hatása alatt megzavarodik, elveszti nyugalmát, idegessé, konfúzussá, kapkodóvá válik, s még elemi dolgokat is elfelejt, nemhogy a thézisen körülírt kérdésre szabatos feleletet tudna adni. Rég tisztában van vele mindenki, hogy az érettségi vizsgálat közönséges szerencsejátéknál alig egyéb. Haszna, célja, úgyszólván — semmi, erkölcsi pusztítása ellenben mérhetetlen, mint minden szerencsejátéknak, melynek esélyei a véletlentől függenek.

Tegye szívére kezét a miniszter és miniszteriumának összes okosabb tisztviselői és mondják meg: akad-e köztük csak egyetlen egy is, a ki férfias lelkiismerettel állíthatja, hogy az érettségi vizsgálaton annak idején egyetlen egy professzorát sem csalta meg? Vagy megfordítva: akad-e olyan jóra való professzor ebben az országban, a ki nyugodt lélekkel merné állítani, hogy a maturai dolgozatokkal kínlódó fiatalság csalásait sohasem vette észre?

Nem immorális-e tehát egy olyan aktus, melyről tanítvány, tanár, igazgató, főigazgató, miniszteri biztos, sőt maga a miniszter is előre, a saját iskolai tapasztalataiból és kétségtelenül tudja, hogy egyrészt szerencsejáték, másrészt furfang, csalás és ravaszkodás?

Nem képzelünk olyan Tartüfföt, a ki — buccas inflas — kiálljon a gyepre és azt merje állítani, hogy ennek a rég bebizonyított igazságnak éppen az ellenkezője igaz.

Nem méltányos-e viszont ily körülmények között a kívánság, hogy most, midőn végre egy nem bürokrata miniszter áll az ország tanügye élén, ez a miniszter kezébe vegye a dolgot és ezt az egész erkölcstelen «érettségi» vizsgát irgalmatlanul végezze ki.

Mérhetetlen megkönnyebbülést okozna vele a tanuló ifjúságnak is, a tanári karnak is és egy csapással igen nagyot lendítene a középiskolai oktatásnak 1883 óta nagy mértékben lesüllyedt niveau-ján is. Nem szükséges bővebben magyarázni, mindenki tudja, hogy az

1883-dik évi *minősítési* törvényről van szó, mely nemcsak a főiskolai (egyetemi) tanulmányokra készülő ifjúságtól, hanem a vasuti, a posta és a táviró, valamint az államgépezet összes többi ágazatainak *kezelő-hivatalnokaira* is kötelezővé tette az érettségi bizonyítványt, különben az ifjak semmiféle jobban honorált állásra nem nevezhetők ki. Más szóval: érettségi vizsga, Tacitus, Horatius, matematika, fizika, vegytan és trigonometria, astronomia, zoológia és planimetria kell olyan kezelőtiszti állásra is, melyet esetleg bármely kiszolgált őrmester sokkal pontosabb gépiességgel elvégez, mint az az érettségivel meggyötört fiatal ember, kinek arra a keserves verejtékezéssel bemagolt «tananyagra» soha többé az életben szüksége nem lesz.

Pokolba az olyan minősítési törvényvel, melyről huszonöt év alatt bőségesen bebizonyult, hogy nemcsak haszontalan, de romboló hatással való magára az intézményre: a középiskolákra is. Ennek az ostoba törvénynek köszönhető, hogy megindult a szertelen özönlés a gimnáziumok és reáliskolák felé. Érettségi bizonyítvány kell mindenkinek — tehát hajrá! Meg kell szerezni mindenáron, különben még postatiszt sem lehet a fiúból, a ki egész életében rovatlapokat és térti-vevényeket fog majd kitöltögetni. Csoda-e, ha ily körülmények között a tehetségek kiválasztása egyszerűen képtelenség, s nem természetes dolog-e, hogy az érettségi bizonyítványt hajszólo rengeteg tömeg a maga selejtes átlagával a középiskolák niveau-ját oly siralmasan lesüllyesztette?

Boldogult Trefort Ágoston nevéhez fűződik az a hallatlan naivitás, hogy köriratban figyelmeztette a tanuló ifjúságot — pályaváltoztatásra, figyelmébe ajánlván a mezőgazdaságot, ipart, kereskedelmet, stb. Ezzel szeretne volna csökkenteni a középiskolák felé áramló nagy tolongást. Hogy mi volt ebben az egyébként aggodalmaskodón jóindulatú figyelmeztetésben a klasszikus együgyűség, azt talán nem is illik firtatni. Mert igazán nem illik föltételezni senkiről, a ki Magyar-

ország helyzetével az európai államok koncertjében és főleg Ausztriához való viszonyunkkal tisztában van, hogy az úgynevezett *kabátos* (tisztviselői) pályák felé való szertelen özönlésnek természetes oka éppen abban az alárendelt viszonylatban keresendő, melyben az összes ipari és kereskedelmi ágazatokban Ausztriához állunk. Kit csábít a mi fejletlen kézi és gyári iparunk, kereskedelmünk és más egyéb «reális» pályánk? Hány fiatal embert tudnak ezek foglalkoztatni és eltartani? Vagy a mezőgazdaság, mely csak termel, de eladni szabadon nem képes, hanem várakoznia kell, míg Ausztria megszabja munkája árát. Vagyonszerző pálya nincs Magyarországon, a mindent benyelő, megakadályozó és magához kaparító osztrák élelmeség miatt, ez okon csak természetes, hogy az ifjúság a hivatalok felé tódul, a hol nyomorúságos kenyeret kap ugyan a munkájáért, de egy szerény kis karéjt mégis csak kap.

Míg alárendelt helyzetünk Ausztriával szemben nem változik, addig nem állam-raison megnehezíteni a fiatalság boldogulását még az érettségi vizsgálattal is, elég szerencsétlenség, hogy szittyá magyarnak és olyan országban született, melynek büszke gyermekei ime, a tulipános korszakban is csak olyan alkotmányos szolgaságban élnek, mint 1528 óta immár háromszáznyolczvan esztendeje...

El kell tehát törölni ezt a haszontalan koloncot, mint a hogy a hadsereg már eltörölte. A katonák a nyolczadik osztály elvégzéséről szóló vizsgálati bizonyítványt elégnék tartják az önkéntességre is, a tisztikardbojtra is. Elesik ennél fogva az az indok, mely az érettségi bizonyítványt a hadsereg követelésével hozta kapcsolatba. Az érettségi vizsgálatról szóló miniszteri Utasítás képtelen részleteiről viszont még beszélni sem lehet a nélkül, hogy az ember dühbe ne jőjön! Miféle barbarizmus például az a paragrafus, mely imperative elrendeli, hogy javítani csak egy tárgyból lehet és abból is csak kétszer? Miféle bornirt koponya volt az, a mely ezt elrendelte? A korosabb és jóval megállapodottabb egyetemi hallgató akárhánvszor

ueki mehet egy vizsgálatnak, a szerencsétlenül járt iskolai maturáns csak kétszer és ha ezen a másodszori inkvizíció is elbukik, hiába tanult, szorongott, kinlódott tizenkét esztendeig, mindörökre agyon van ütve: elmehet suszterinasnak és csinálhatja a cipőt abból a bőrből, melyet Ausztriától kap, melynek árát Ausztria szabja meg, s a hol a dikics, az ár, a dratva, a tű, a csiriz, a szeg és minden más osztrák gyártmány az utolsó kaptafáig.

Gróf Apponyi Albertet humanistának tartja az ország. Vajjon akzeptálja-e, hogy a humanizmushoz minden nemes érzésű, becsületes embernek Isten kegyelméből való jogai vannak?

Nos, hát a fönt említett érettségi Utasítás barbár paragrafusa éppen a humanizmushoz való természetes jogtól akarja megfosztani azt a tanárokból, igazgatóból és főigazgatóból álló bizottságot, mely elé az a szerencsétlen ifjú másodszor is odaáll, hogy az érettségi bizonyítványt megszerezze. Ha ezen a második próbálkozón is elbuktatják, elveszett. Tessék már most beleképzelni magát a jelölt lelkiállapotába és tessék hozzáképzelni a bizottság lelkiállapotát is.

Kinek van szíve, tönkre tenni egy már amúgy is abnormis állapotban levő fiatal ember egész jövőjét? Emberek vagyunk és ezen egyelőre nem lehet segíteni... Tehát áteresz-tik a boldogtalan fél-gyerek embert ily esetekben még akkor is, ha fél annyit sem tud, mint a mennyit az első vizsgálaton tudott. Mert egy ily súlyos lelkiismereti terhet semmiféle humánus tanár sem vesz magára még akkor sem, ha az egész kultuszminiszterium a feje tetejére áll is és nincs tisztességes ember a világon, a ki el ne ismerje, hogy az a vizsgáló-bizottság igenis helyesen cselekedett, midőn azt a kétségbeesetten szorongó szerencsétlen szamarat áteresztette.

Mivel tehát ezt a középiskolai tanterv és egy föltétlenül megváltoztatandó minősítési törvény szerint igazodó «érettségi» vizsgálatot fölöslegesnek, károsnak, s a föntebb érintett erkölcsi okoknál fogva mindenképpen in-

morálisnak tartjuk, bizonyára nem csalódunk, ha az ország összes középiskolai professzorainak és valamennyi, nem ok nélkül aggódó szülőjének nevében, fölvetjük e helyen az indítványt, hogy az érettségi vizsgálatnak nevezett szerencsejátékot a miniszter már ebben az évben törölje el.

Egy tollvonás az egész, de általános megkönnyebbülés, hála és az iskolai niveau gyors felszökkenése fog nyomában járni, mint a mikor egy már-már nagyon is mélyre sülyedt léghajóból kidobják a haszontalannak bizonyult terhet.

ABONYI ÁRPÁD.

Krónika.

Minálunk történt egyszer, hogy a miniszterelnök, gróf Tisza István, kifejtette, hogy miben áll az ő liberalizmusa: a dolgok óvatos kivárázásában, megérlelésében, viszont a kiérett szükségek okos is, bár óvatos és mérsékelt, de idején való ellátásában. Az ellenzék padjairól erre felállott gróf Zichy János és így szólt: A mit a miniszterelnök úr politikai maximának felállít, azt én szószerint aláírom. A különbség csak az, hogy ő ezt liberalizmusnak hívja, én pedig konzervativizmusnak hívom.

Zichy János grófnak igaza volt. Az okos konzervativizmusnak, vagyis annak, a mely valóban konzerválni, uralkodni, kormányozni s országokat megtartani akar, nem pedig forradalmat s ezzel a maga bukását provokálni: e konzervativizmusnak ép úgy el kell látnia a kiérett szükségeket, ép úgy tudomásul kell vennie az erőarányok eltolódását, ép úgy meg kell alkudnia erőbe kapott új törekvésekkel, mint az úgynevezett liberalizmusnak. Annál is inkább, mert hiszen mind e változások és szükségek csak annak a valaminek az életfolyamata kiütkezései, a mit a konzervativ konzerválni akar.

Már most: a porosz junkerokról sok minden rosszat mondtak már, csak azt nem, hogy ostobák volnának. Viszont a porosz választó-

jogi mozgalommal szemben való ellenszegülésük a távolálló előtt egyenesen ostobaságnak, mert kilátástalanságnak tetszik. Elvégre a választójog terjedelme és rendszere hű képe az ország erőviszonyainak, ezek pedig, nagyjában, gazdasága fejlettségi fokának. Az kétségtelen, hogy az óriási gazdasági fejlődés, melylyel a német birodalom az utóbbi emberöltő rendjén a világot elkápráztatta, Poroszországban volt a legóriásibb. A lélekzetelfogó lépés is, melylyel a német ipar egyre-kettőre az angol mellé hágott, Poroszországban volt a leglélekzetelfogóbb, mert még nincs oly rég ideje, hogy Poroszország nagyjában agrárius ország volt. Kétségtelen tehát, hogy ha valahol eltolódik az erőbeli s a hatalmi arányok, főképp Poroszországban tolódtak el. Okos-e vajjon, hogy a porosz úri rend nem hajlandó e változást honorálni, s mereven megáll a művelt világ egyik legmostohább választó rendszere mellett?

Bizonyára nem okos dolog, s nem hiszem, hogy akár szoczialista, akár konzervatív részről e dologban az utolsó szó azok a brüszk szavak lettek volna, melyekkel legutóbb a porosz képviselőház s utána a német birodalmi gyűlés ezzel az ügygyel végzett. De érdekes kutatni a pszichologia gyökereit, melylyel a porosz junkerság a porosz alattvalók egy részét, a mely birodalmi polgárul már egyenlő jogú, porosz polgárul másodrendű állampolgárságban kívánja tartani.

Sokan látták már, sokan ki is fejtették annak veszedelmét, hogy a kontinentális országok intézményeikben olyan hazákét másolják, melyek nagyjában homogén népességűek s nagyjában homogén gazdálkodásúak. Ilyen hazákban könnyű a törvényhozás, mert könnyű olyan általános politikában megállapodni, mely az odavaló erőviszonyoknak megfelel. A hol körülbelül egyforma a termelési ág, mód és fok, ott körülbelül egyforma az egész ország osztálybeli tagoltsága s egyik osztálynak a másikhoz képest való erőaránya. Ilyen helyütt tehát könnyű olyan választórendszert megállapítani, mely ennek az aránynak pontosan megfeleljen.

Ám Poroszország nem homogén ország. Nem homogén már a lakossága sem — hiszen a lengyel nyavalya mind erősebb konvulziókat okoz szervezetében. De nem homogén a gazdasági természete sem. A kelet földműves, az ezen termelő ágnak, fejlettségének s módjainak megfelelő hatalmi viszonyokkal. Az ipar s ezzel az ipari fejlettség nyugot és délnyugot felé erős, ugyancsak megfelelő hatalmi viszonyokkal. A nemesség, mely egyben dinasztit, katonai és hivatali hatalmat jelent, a keleten gyökeredzik, — a keleten, mely főképp földművelő természeténél fogva nem vet fel olyan szabadsági problémákat és szükségeket, mint az iparúzó nyugot és dél, s hatalmi viszonyai, ha csak meg ne változzanak, nem alkalmasak akkora engedményekre, mint a mekkorákat a nyugoti és déli iparbárók hatalmuk komolyabb veszedelmenélkül is megadhatnak. Hozzájárul mindezekhez még egy különbözőség: a lutheránus államvallást követők s a sokban megszorított katolika egyházhoz tartozók közt való, melyen belül az a nevezetes, hogy nemcsak az üldözött lengyelek katolikusak, hanem az iparúzó Rajnavidékek is s így Poroszországban a katolikus törekvések sokban egybeesnek a szabadsági és magasabb kulturfoknak megfelelő politikai törekvésekkel. E tohuva-hóhú közepett a porosz nemesség azzal a tudattal vagy hittal áll, hogy ő az, ki Poroszországot fegyelmezte, bukásából vasigazgatással és katonai ellátással felemelte, megtartotta, nagygyá s a birodalom elejévé tette. E tudat vagy hit patriarkalizmust nevel be s ez a politikai patriarkalizmus vetett ágyat talál lelkeben ama patriarkalizmusban, melyet gazdaságában s gazdálkodása rendjén szí magába. A mi szabadsági törekvés kopogtat a porosz országgyűlés ajtaján: egyfelől idegen előtte, mert a tőle távol álló ipari fejlődés szülötte s ezenfelül rajta van olykor a katolikus bélyeg is, másfelől nemcsak a maga birtokainak idylli patriarkalizmusát félti tőle, hanem azt a politikai patriarkalizmust is, mely hite szerint szerint Poroszországot megteremtette s egyedül képes megtartani. Egyfelől,

otthonról, kevés tapasztalata van a felől, hogy az erőarányok valóban eltolódtak, s kevés érzi a szükségek iránt, melyek ez eltolódásból következnek, másfelől patriarkális hatalma csorbulásában még sokkal több általános, mint nemzeti és állami veszedelmet lát, mint egyéb országok uralkodó osztályai. E clair-obscurben támadhat az az optikai csalódása, hogy minden maradhat a régiben, s az a megdöbbentő önbizalma, hogy ellentálló erejében a viszonyok erejére számíthat.

Ez nyilvánvaló tévedés és a mily okos és gyakorlati a porosz junkerság, ezt csakhamar át is fogja látni. De, hogy ily merev ellentálláson kezdheti, s ennyire lóháton ülhet, mikor omnibuszba akarják ültetni: mindenfelől kinyithatja a szemét a porosz polgárságnak s munkásságnak erejük valóságos erőviszonyai iránt, melyek kiszámításánál nem lehet pusztán az ország általános fejlettségét venni alapul, hanem, számba kell venni azt is, hogy a mennyivel eltolja balra az arányt a növekvő ipari fejlődés, annyira sokban visszatolja többfelé az, hogy e fejlődés nem homogén az egész országban. A háborúnak nincs vége; igazában még sem kezdődött. Az ipari fejlődés azonban elkerülhetetlenné teszi, s a vége alkalmasint olyan porosz választójog lesz, mely haladás lesz a mai egyenesen alávalóhoz képest, de aligha fog oly magasfokú lenni, hogy az iparos poroszság magas fejlettségének megfeleljen.

IGNOTUS.

A NAGYBÁCSI ÁLMA.

Dosztojevszkij M. Tivadar elbeszélése.

3

Oroszból fordította SZABÓ ENDRE.

Elmondom azonban, hogy mit tudtam meg róla hitelesen:

Valamikor fiatal korában, a mi azonban nagyon régen volt, a herceg fényesen lépett az életbe, mulatott, vígan élt, járt-kelt, többször megfordult külföldön, énekelt románczokat, mondott kalamburokat, de sohasem tünt ki fényes észbeli tehetséggel. Magától értető-

dik, hogy elpazarolta egész vagyonát s venségére egyszer csak úgy szólván egy kopejka nélkül maradt. Valaki azt a tanácsot adta neki, hogy menjen a falusi birtokára, a melyet licitálgatni kezdtek. Elment tehát s megjelent Mordászovban, a hol épen hat hónapot töltött. Nagyon megtetszett neki a kormányzósági élet s e hat hónap alatt elherdálta mindenét az utolsó garasig, tovább is vígan élt, különféle intim viszonyokat kötve a kormányzósági hölgyekkel. E mellett a lehető legjobb ember volt, persze nem minden hercegi mórlikák nélkül, a mit különben a mordászoviak a legfelsőbb körökhöz tartozó járulékoknak tartottak s ezért bosszuság helyett inkább effektust idéztek elő.

Különösen a hölgyek voltak állandó elragadtatásban a kedves hercegtől. Sok érdekes emlék maradt fenn ebből az időszakból. Beszélték a többi közt, hogy a herceg a napnak nagyobbik felét az öltöző asztala mellett töltögette s úgy látszott, mintha az egész ember csupa apró darabkákból lett volna összerakva. Senki sem tudta: mikor és hol sikerült neki ennyire szétmállani. Parókat hordott, vendég-bajúsza, vendég pofaszakálla és vendég spanyol-szakálla volt, minden az utolsó szőrszálig, és valamennyi pompás fekete színű; púderezte és pirosította magát minden nap. Azt is beszéltek, hogy az arcza ránczait valami ruganyokkal igazgatta s hogy azok a ruganyok valahol a haja alatt voltak elrejtve. Azt is beszéltek, hogy fűzte magát, mert valahol egy oldalbordája betört, a mint valahol Itáliában, valami szerelmi kalandja alkalmával megugrasztatván, ügyetlenül ugrott ki az ablakon, a betört bordája helyett pedig valahogyan ál-bordát tettek be neki. A bal lábára sántított; szentül állították, hogy ez a lába is vendég-láb s hogy az igazi lábát valami más szerelmi kaland alkalmával Párizsban törték el s úgy csináltak neki másat. Egyébaránt az emberek sok mindent darálnak. Annyi azonban bizonyos, hogy a jobb szeme üvegből volt, ám-bár igen művészi utánzat. A fogai szintén betett fogak voltak. Egész napokon át mo

sakodott valami szabadalmazott levekkel és illatszerekkel, meg kenőcsökkel. Emlékeznek különben, hogy a herczeg akkor már észrevehetőleg eltotyakosodott és kiállhatatlanul fecsegővé lett. Úgy látszott, hogy véget ért a pályája. Köztudomású volt, hogy már egy kopejkája sincs.

És akkor egész váratlanul meghalt egy igen közeli rokona, egy rendkívül öreg asszony, a ki folytonosan Párizsban élt s a kitől ő egyáltalában örökséget nem várt, de a ki a halála előtt épen egy hónappal eltemette a törvényes örökösét is. A herczeg teljesen váratlanul örökösévé lett az öreg asszonynak. Mordászovtól épen hatvan versztányira négyezer léleknyi jobbágysággal bíró remek birtok jutott a herczeg osztatlan birtokába. A herczeg rögtön elindult Pétervárra ügyei rendezése végett.

A mi hölgyeink aláírás útján nagyszerű búcsú-ebédet adtak a tiszteletére. Emlékeznek rá, hogy a herczeg ez ebéden elragadóan vidám volt, anekdotákat mondott, viczczelt, a legfurcsább történetkéekkel mulattatta a társaságot, megígérte, hogy lehetőleg mentől hamarabb eljön Duhanovóba (az újonnan kapott birtokára), és szavát adta, hogy visszatérte után szüntelenül mulatságok, piknikek, bálók, tűzi játékok lesznek nála. Elutazása után a hölgyek egy egész esztendeig csak ezekről a megígért mulatságokról beszéltek, rettentő türelmetlenséggel várván az ő öregcskéjüket. Várakozásuk közben ki is rándulgattak Duhanovóba, a hol régi urasági ház és park volt, a parkban akáczbokrokából kinyírt oroszánok, mesterségesen összehordott kurgánok,* tavak, a melyeken fából faragott törökökkel ékesített ladikok jártak, a törökök sípot fujgogáltak, aztán filegóriák, pavillonok, montplaisírek és egyéb különlegességek.

Végre megérkezett a herczeg, de a mordászoviai általános megütközésére és kiábrándulására, még csak be sem kukkant Mordászovba, hanem valóságos remete-módra be-

bujt az ő Duhanovójába. Különös hírek kezdtek szárnyalni s általában a herczeg története ez epokában valami fantasztikus ködbe borult. Először is azt beszéltek, hogy Pétervárott nem egészen jól sikerült a dolga, hogy némely rokonai, a kik az ő örököseinek tartották magokat, a herczeget gyengeelméjűség miatt gondnokság alá akarták helyezni, bizonyosan attól való félelmökben, hogy az öreg megint mindent elpocsékol. De még ez sem elég: némelyek hozzá tették még, hogy a herczeget az örültek házába akarták záratni, de hogy valami nagy állású úr, az ő rokona, közbelépett, bebizonyította a többieknek, hogy a szegény herczeg, a ki már úgyis félhalott, hamis részekből összerakott, valószínűleg végkép is meghal s akkor örültek háza nélkül is az övék lesz a vagyon. Ismétlem, hogy az emberek sok mindent beszélnek, darálnak, különösen nálunk Mordászovban.

Mindez — mint beszéltek — rettenetesen megijesztette a herczeget, annyira, hogy teljesen megváltoztatta a szokásait és remeteségre adta magát. A mordászoviaiak közül néhányan már csak kíváncsiságból is elmentek Mordászovba gratulálni, de vagy nem fogadták el őket, vagy ha elfogadták: igen furcsán. A herczeg meg sem ismerte régi ismerőseit. Azt mondják, hogy nem is akarta őket megismerni. Meglátogatta a herczeget a kormányzó is.

A kormányzó azzal a hírrel jött vissza, hogy a herczeg kissé csakugyan meg van háborodva s később is mindig savanyú képet vágott, valahányszor e látogatása szóba került. A hölgyek nyíltan fel voltak háborodva.

Végre megtudtak egy kapitális históriát, nevezetesen pedig, hogy a herczeget hatalmába kerítette valami ismeretlen Matvéjevna Sztepanida, isten tudja: miféle hölgy, a ki Pétervárról jött vele, hogy az illető dáma már éltes és elhízott, kárton ruhában jár, kezében kulcsokat csörgetve; hogy a herczeg mindenben engedelmeskedik neki, akár csak egy gyerek és egy lépést sem mer tenni annak engedelme nélkül; hogy a dáma saját-

* Kurgán körülbelül az, a mi nálunk a *testhalom*.

kezüleg megmosogatja, babusgatja, hordja és dédelgeti a herceget, mint a gyereket; végül, hogy épen ez a dáma tartja távol a látogatókat, különösen a rokonokat, a kik kezdtek lassankint ellátogatni Duhanovóba, hogy értesüléseket szerezzenek.

Mordászovban sokat okoskodtak ez érthetetlen viszonyról, különösen a hölgyek. Hozzá tették még, hogy a herceg birtokával egészen önkényesen és korlátlanul rendelkezik Matvéjevna Sztepanida; ő fogadja fel az uradalmi tisztartókat, gazda-tiszteket, cselédséget, ő szedi be a jövedelmeket; de hogy jól gazdálkodik, s hogy a jobbágyok áldják az ő intéző kezét. A mi pedig a herceget illeti, hát arról is megtudtak annyit, hogy az a napok legnagyobb részét a toáletjével tölti, a frakkjait és parókáit próbálgatja; hogy az idő többi részét Matvéjevna Sztepanidával tölti, durákat játszik vele, kártyát vetnek, néha kilovagolnak úgy, hogy a herceg egy szelíd angol kanczára ül, Matvéjevna Sztepanida pedig nyitott kocsiban kíséri őt s ezt minden eshetőségre való nézvést, mert a herceg inkább csak csapodárkodásból lovagol s alig bír a nyeregben ülni. Látták néha gyalog is a herceget, a mikor is köpönyeget, széles karimájú szalmakalapot, nyakán rózsaszínű női kendőt viselt, bal kezében fonott kosárral, gombát, mezei virágot szedett. Matvéjevna Sztepanida ilyenkor is mindig vele van, utánok két lakáj megy és minden eshetőségre egy kocsi. S ha ilyenkor egy-egy muzsikkal találkoznak s a muzsik félre állva leveszi a sapkáját, mélyen meghajtja magát és így szól: «Jó napot, herceg-bátyuskám, méltóságos uram, mindnyájunk fényes napja!» olyankor a herceg rögtön rá irányozza a zsinóron függő pápaszemét s barátságosan biczczentve a fejével, szívesen viszonozza a köszöntést: «Bon jour, mon ami, bonjour!» S több ilyesmit beszélnek Mordászovban. A herceget semmikép sem tudták elfelejteni: hisz oly közel lakott hozzájuk!

Mekkora volt hát a meglepetes, mikor egy szép reggelen az a hír terjedt el, hogy a herceg, a remete, a furcsa ember az ő sa-

ját személyében megjelent Mordászovban és Alekszandrovna Máriához szállt! Az egész város összekavarodott és izgatott lett. Mindenki magyarázatot várt, mindnyájan azt kérdezték egymástól: mit jelent ez? Némelyek már készek lettek volna Alexandrovna Máriát meglátogatni. A herceg megjelenését mindenki valami vad dolognak tartotta. A dámák előzönlötték egymást levelekkel, látogatásokra készültek, szobalányaikat és férjeiket hírek után futtatták. Különösen az volt a megfoghatatlan, hogy miért szállt a herceg épen Alekszandrovna Máriához és nem másához? Valamennyi közt a legjobban bosszankodott Antipova Nikolajevna Anna, mert a herceg neki valami távoli rokona volt. De hogy minde kérdéseket megfejtsük, okvetlenül be kell térni magához Alekszandrovna Máriához, a hová tisztelettel meghívom a nyájas olvasót is. Igaz, hogy most még csak reggeli tíz óra, de biztosra veszem, hogy ő nem tagadja meg az ő jó ismerőseitől a szíves látást. Minket legalább okvetlenül el fog fogadni.

III. fejezet.

Reggeli tíz óra. Alekszandrovna Máriánál vagyunk, a nagy utczán, abban a szobában, a melyet a háziasszony ünnepies alkalmakkor az ő szalonjának nevezget. Alekszandrovna Máriának budoárja is van. A szalonban szépen meg van mázolja a padló, a külföldi kárpitok és szőnyegek nem rosszak. Az eléggé nehézkes bútorzatban uralkodó szín a vörös. Van kandalló, a kandalló felett tükör, a tükör előtt bronz óra, valami nagyon rossz izlésű Ámorral. Az utca felőli fal ablakai közt két tükör van, a melyekről már levették a legyek ellen alkalmazott húzatokat. A tükrök előtt, kis asztalkákon újra órák. A hátsó falnál pompás zongora, a melyet Zina számára hozattak. Zina zene-értő. A befűtött kandalló körül karos székek vannak elhelyezve, még pedig lehetőleg festői módon; ezek előtt apró asztalkák. A szoba másik végében megint asztal, leterítve vakító fehér abrosszal; ezen ezüst szamovár forr és

csinos teázó eszközök vannak kirakva. A szamovárt és teát egy Alekszandrovna Máriánál távoli rokonság czímén lakó nő, Zjablova Petrovna Násztászja kezeli. Szóljunk pár szót erről az asszonyságról. Ő özvegy, most harmincz éves, barna, friss arcszínű, élénk sötét szemű hölgy. Általában csinos asszonyka. Vidám kedélyű, kaczagó természetű, eléggé ravaszka, s magától értetődik, hogy pletykálni szerető, a ki különben jól tudja a maga dolgait intézni. Van két gyermeke, a kik valahol tanulnak. Nagyon szeretne még egyszer férjhez menni. Eléggé függetlenül viselkedik. A férje katonatiszt volt. Maga Alekszandrovna Mária a kandallónál ül, nagyon jókedvű; világos-zöld ruha van rajta, a mely neki nagyon jól áll. Nagyon megörült a herczeg megérkezésének, a ki jelenleg az emeleten a toaletjével bíbelődik. Alekszandrovna Mária annyira örvendezik, hogy szinte palástolni igyekezik örömét. Előtte egy fiatal ember áll és illegeti magát, és neki-hevülten beszél valamit. A szeméből látszik, hogy nagyon szeretné hallgatói tetszését megnyerni. Huszonöt éves. Manérjai nem volnának épen kifogásolhatók, de gyakran egészen elragadtatja magát s ezen kívül mindenképen humoros és elmésnek akar látszani. Szőke, csinos, jól öltözött fiatal ember. De hiszen már említettük is őt: ez a nagyreményű Mozgljácov úr. Alekszandrovna Mária azt gondolja róla magában, hogy kissé üres fejű, hanem azért szívesen látja magánál. Mozgljácov úr pályázik a Zina kezéért, a kibe — mint állítja — a bolondulásig szerelmes. A fiatal úr minden pillanatban Zinához fordul, igyekezve annak ajkáról egy-egy mosolyt az elméssége és vidámsága révén elkapni. De Zina láthatólag hidegen bánik vele és nem sokat ad rá. E pillanatban oldalt áll, a zongora mellett s ujjacskáival egy kalendáriumban lapozgat. Zina azon nők közül való, a kik általános bámulatot és elragadtatást keltenek, mihelyt valamely társaságban megjelennek. Szép a képtelenségig: magas termetű, barna, csodálatos — szinte teljesen fekete szemekkel, karcsú, hatalmas szép mellel. Válla és keze —

antik, lábacskaí szédítők, járása mint egy királynéé. Ma egy kissé halvány; hanem azért telt ajkairól, ajkai pirosságáról, a mely ajkak közt gyöngyként csillognak egyenletes, apró fogai, három napig is álmodni fognak önök uraim, ha csak egyszer is látták őt. Arcz kifejezése komoly és szigorú. Mozgljácov ijűr mintha félne az ő nézésétől; legalább szinte összegörbed, ha egyszer-egyszer ránéz Zina. Zina mozdulatai rátartian fesztelenek. Egyszerű, fehér kartonruha van rajta. A fehér szín rendkívül illik neki. Egyébaránt neki minden illik. Egyik ujján gyűrű van, a melyet nem tudni kinek a hajából kötött, de a színe után ítélve: nem az anyjából; Mozgljácov soha sem merte tőle megtudakolni, hogy kinek a hajából való az? E reggelen Zina valahogy' nagyon hallgatag, sőt szomorkás, mintha valami bánatná. Hanem Alekszandrovna Mária annál beszédesebb, ámbár néha ő is különös gyanakodással néz a leányára, no de különben ezt csak lopva cselekszi, mintha ő is félne tőle.

— Úgy örülök, Alekszandrovics Pál — csirpielt és csörgött Alekszandrovna Mária — de úgy örülök, hogy szeretném ezt az ablakból mindenkinek kikiabálni. Nem is beszélék arról a kedves meglepetésről, a melyet ön nekünk, nekem és Zinának szerzett, midőn két héttel hamarabb megjött, mint ígerte; az magától értetődik. Annak örülök én rendkívül, hogy magával hozta ezt a kedves herczeget. Tudja-e ön, hogy mennyire szeretem én ezt a kedves öreg urat! De nem! ön engemet nem ért. Ön, a fiatalság, nem foghatja föl az én elragadtatásomat, bármennyire emlegetsem is azt önnek. Tudja-e, hogy mi volt ő nekem régebben, ezelőtt vagy hat évvel, emlékszel, Zina? Külömben el is feledtem: hiszen te akkor a néninél voltál... El sem képzelné talán, Alekszandrovics Pál, hogy én voltam a herczegnek a tanácsadója, testvére, anyja. Úgy engedelmeskedett nekem, mint egy gyerek. Volt a mi viszonyunkban valami báva, valami gyöngéd és nemes; sőt mondhatni valami pásztori... Azt sem tudom már, hogy minek mondjam. Ezért van az, hogy ő

is csak épen az én házamra dodol hálával, ce pauvre prince! Tudja-e, Alekszandrovics Pál, hogy talán megmentette őt azzal, hogy hozzám elhozta! Én szívszorongva gondoltam rá azegész hat év alatt. Hiszi-e, hogy nem egyszer még álmodtam is róla. Azt beszélnek, hogy az a szörnyeteg asszony egészen megígérte, veszélybe döntötte őt. No, de ön végre kiragadta a karmai közül. Most már fel kell használni a jó alkalmat és őt teljesen megmenteni. De mondja el még egyszer: hogyan sikerült önnek ez? Írja le a legköriülményesebben találkozásukat. Az imént nagy lelkendezésemben csak a földologra gondoltam, holott épen a részletek, az aprólékosságok adják meg az egésznek — hogy úgy mondjam — az ízét. Én roppant szeretem az aprólékosságokat, még a legfontosabb esetekben is legelőbb azokra figyelek . . . és . . . a meddig ő ott ül a toáletje mellett . . .

— Csak annyiból áll, a mennyit már elmondtam, Alekszandrovna Mária! — készségeskedett Mozgljácov, a ki szívesen elbeszélte egy-egy dolgot akár tízszer is, mert ez neki nagy élvezetet szerez. — Egész éjjel úton voltam s természetesen egész éjjel nem aludtam, képzelheti: mennyire siettem! — tette hozzá Zinához fordulva, — egy szóval szitkozódtam, veszekedtem, követeltem, sőt duhajkodtam is a posta-állomásokon, hogy lovat kapjak; ha kinyomtatnák, egész új ízlésű poéma kerekednék belőle. Egyébaránt ez mellékes. Pontban reggeli hat órakor érkeztem meg a végső stációra, Igesovóba. El voltam gémberedve, de azért még csak meg sem akartam fűtözni, hanem az első gondolatom: lovat! Megrémítettem az állomási felügyelő feleségét, a ki épen szoptat: azt hiszem, hogy el is apadt a teje. A nap felkelte elragadó! Tetszik tudni: a dér pora megpirúl, aztán ezüst színbe játszik! De én mindezzel nem törődöm; más szóval sietek ész nélkül. Erőszakkal kerítettem lovakat, valami kollégiumi tanácsostól kaparintottam el, a ki csaknem párbajra hítt e miatt. Hallom, hogy az állomásról ezelőtt egy negyed órával hajtatott el

valami herczeg; a saját lovain megy, itt hált meg. Én alig hallgatok a szóra, felülök, repülök, mintha lánczról szabadultam volna el. Fetnek* van egy elégiája, a melyben ilyesmiről van szó. A várostól épen tíz versztányira, a szvjetozeaszki kolostorhoz beforduló útnál látom, hogy valami csodálatos dolog történt. Egy roppant nagy úti hintó áll ott oldalra fordulva, előtte a kocsis és két lakáj áll, nem tudva, hogy mit csináljanak, a felborult kocsi belsejéből pedig szívet tépő kiáltások, jajgatások hallhatók. Gondoltam: elhajtatok mellettök; bánom is én: hadd keczmeregjenek azok! én nem ide való vagyok. De győzött az emberszeretetem, győzött, mert az — mint Heine mondja — mindenbe beleüti az orrát. Megállok. Én, az én Simonom s a jámscsik — ez is igazi orosz szív — segítségére sietünk s így hatan végre felemeljük a hintót, lábára állítjuk, ámbár lába nincs, mert kereken jár. Segítettek a muzsikok is, a kik fát vittek a városba; adtam nekik borraivalót. Mondok: ez bizonyosan az a bizonyos herczeg. Nézem: hát istenem! Csakugyan ő, Gábor herczeg! Ez aztán a találkozás! Rá kiáltok: herczeg! kedves bátyám! Ő persze első tekintetre alig ismert meg; egyébaránt aztán csaknem rögtön megismert . . . második tekintetre. Megvallom azonban, hogy ő még tán most sincs tisztába vele: ki s mi vagyok én s úgy látszik, hogy másvalakinek néz, nem a rokonának. Ezelőtt vagy hat évvel találkoztunk Pétervárott; no persze akkor én még gyerek voltam. Én jól emlékszem ő rá; egészen meglepett, de hát ő ugyan hogy is emlékezhetnék én reám! Bemutatkozom; ő el van ragadtatva, megölel, azalatt pedig reszket az ijedtségtől és sír, de bizony isten sír: saját szememmel láttam. No ez és az, mi és más, rávettem végre, hogy üljön át az én kocsimra s ha csak egy napra is, jöjjön Mordászovba, a hol összeszedheti és kipihenheti magát. Szó nélkül rááll . . .

(Folytatjuk.)

* Fet hirneves orosz költő.

Jegyzetek.

Uj Anonymus. A «Borsszem Jankó» kiadásában e cím alatt egy rendkívül vidám kis könyv jelent meg, melyet szívesen ajánlunk az ötletes, s a mellett mindig jóízű előadás barátainak figyelmébe. Az uj Anonymus (kinek inkognitóját nagy sajnálatunkra nincs jogunk elárulni) az alkotmányküzdelem komoly fázisait beszéli el pajkosan játékos lelke számtalan röppentyűjével fűszerezett vidámsággal. Itt-ott eléggé éles, de sehohsem sértő szatirikus mártással körülöntött krónikáját bizonyára azok is mosolyogva olvasták, a kik a könyvben aposztrofálva vannak, s ez kétségkívül legnagyobb érdeme a kis munkának, melyet Mühlbeck Károly ügyes illusztrációi élénkítenek. Megrendelhető bármely könyvesbolt útján. Ára 1 korona.

*

A romániai arzenál. A román hadügyminiszterium tárgyalásokat folytat az esseni Krupp-művekkel a végből, hogy a romániai hadsereg arzenálját a Krupp-gyár vegye kezelésbe. Ha a tárgyalások eredményre vezetnek, lehetséges lesz a román hadsereg szükségletét belföldön előállítani és így a nem jelentéktelen fuvar költségeket a román államkincstár megtakarítaná. Különös fontossága lesz ennek háború esetében, mert hisz megtörténhetnék, hogy valamely külföldi állam a Romániába való fegyver kivitelt megtiltja. A külföldi gyártmányokra pedig feltétlen szüksége van a hadseregnek, mert a román arzenál gyára nem működik kielégítően. A Krupp-gyárral való szerződés mind e kérdéseket megoldaná.

*

A kiállítási központ megalakulása. Az országos magyar kiállítási központ Matlekovits Sándor elnöklete alatt e hó 26-án délelőtt tartotta alakuló-ülését az iparegyesület tanácsstermében. Képviselve volt 32 országos egyesület, 6 múzeum, 10 kamara és 12 fővárosi ipartestület. Matlekovits Sándor elnöki megnyitója után Gelléri Mór felolvasta a csatlakozott egyesületek, múzeumok és kamarák névsorát, a melyből kitűnik, hogy majdnem az összes közgazdasági testületek csatlakoztak a központhoz. A jelentés tudomásul vétele után kimondották a kiállítási központ megalakítását, egyhangúlag elfogadták az alapszabályokat

és az előkészítő-bizottság indítványára a tisztikart a következőképpen laakították meg: Nagybizottsági elnök: Matlekovits Sándor. Alelnökök: Hegedüs Lóránt, Szilassy Zoltán és Fürst Bertalan. Főjegyzők: Bossányi Endre és Györgyi Kálmán. Munkabizottság: elnök Thék Endre. Alelnökök: Fittler Kamill, Kovács Gyula dr., Vajkay Károly és Zsolnay Miklós. Ügyvezető főtítkár: Gelléri Mór. Megbízták a munkabizottságot, hogy állapítsa meg a főbb működési irányokat és mielőbb tegyen jelentést a beérkezett anyag, nevezetesen a londoni kiállítás, a római olajipar-kiállítás és az 1910. évi brüsszeli világkiállítás tárgyában, mely utóbbira nézve a kereskedelmi miniszter már szakvéleményt kért.

*

Fürdőtelepi közkönyvtárak. A Balatoni Szövetség mozgalmat indított, hogy a balatonmenti fürdőtelepek közkönyvtárakat kapjanak. A Múzeumok és Könyvtárak Tanácsa most kérte be a szövetségtől azok neveit, kik a részéről adományozandó könyvtárak kezelésére, gondozására vállalkoznának. A szövetség egyelőre tizenegy fürdőtelep részére kíván közkönyvtárat kieszközölni, de könyvtárak megszerzéséhez a többinek is készséggel nyújt segédkezet.

Az UJ SZEMLE

megjelenik minden hó 1-én és 15-ikén.

Előfizetési ára:	Az előfizetési pénzeket legcélszerűbb utalványon az UJ SZEMLE kiadóhivatalához. Budapest, V. Alkotmány-utca 23. beküldeni előfizetni lehet azonban minden könyvkereskedés útján is.
Egész évre 24 kor.	
Félévre " " " 12 kor.	
Negyed évre 6 kor.	
Egyes szám " " 1 kor.	

Az UJ SZEMLE kiadóhivatala.

TARTALOM: Általános választójog lajstromos népszavazással, írta: *Balogh Pál.* — A Maczedon-kérdés. — Az adóreformról, írta: *Halász Imre.* — Az «érettségi» ellen, írta: *Abonyi Árpád.* — Krónika, írta: *Ignotus* — A nagybácsi álma. Dosztojevszki regénye. — Jegyzetek.

Lapunk mult számában az «Ir agrárkérdés» című cikk alól tévedésből kimaradt a szerző: *dr. Smialovszki Tibor* neve, A hibát ezennel helyreigazítjuk.

FELELŐS SZERKESZTŐ: ABONYI ÁRPÁD.

Franklin-Társulat nyomdája.

Az Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár rendes közgyűlését

folyó 1908. évi február hó 8 án délután 4 órakor központi osztályában (V., Dorottya-utca 4. sz., saját épületében) tartja, melyre a t. cz. részvényesek az alapszabályok 12., 14. és 15. §§-ai értelmében tisztelettel meghívotnak.

Tárgysorozat:

Az igazgatóság és felügyelő-bizottság jelentésének, valamint a mult évi zárszámadásoknak előterjesztése, a mérleg megállapítása, a nyereség felosztása s az igazgatóság és a felügyelő-bizottság részére a felmentvény megadása iránti határozathozatal.

Azon t. cz. részvényesek, kik a közgyűlésen résztvenni s a szavazati jogukat személyesen, vagy más meghatalmazott részvényes által gyakorolni óhajtják, szíveskedjenek az alapszabályok 18. és 20. §-ai értelmében legkésőbb 1907. évi december hó végéig saját nevükre irt részvényeiket, még le nem járt szelvényekkel együtt, legkésőbbben 3 nappal a közgyűlés előtt, tehát legkésőbbben bezárólag folyó évi február hó 5-ig a takarékpénztár központi vagy budai osztályában (V., Dorottya-utca 4. sz., vagy II. ker., Fő-utca 2. sz. alatt) letenni. Ugyanott a megvizsgált 1907. évi zárszámadások és a felügyelő-bizottsági jelentés példányai az alapszabályok 153. §-a értelmében folyó évi február hó 1-től kezdve átvehetők.

Budapest, 1908. évi január hó 22-én.

Az Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár
igazgatósága.

Az „UJ SZEMLE“ részére **HIRDETÉSEK** felvétetnek
a kiadóhivatalban
Budapest, V., Alkotmány-utca 23. szám.

Alapítási év 1886.

KOVÁTS BÉLA

kocsigyártó

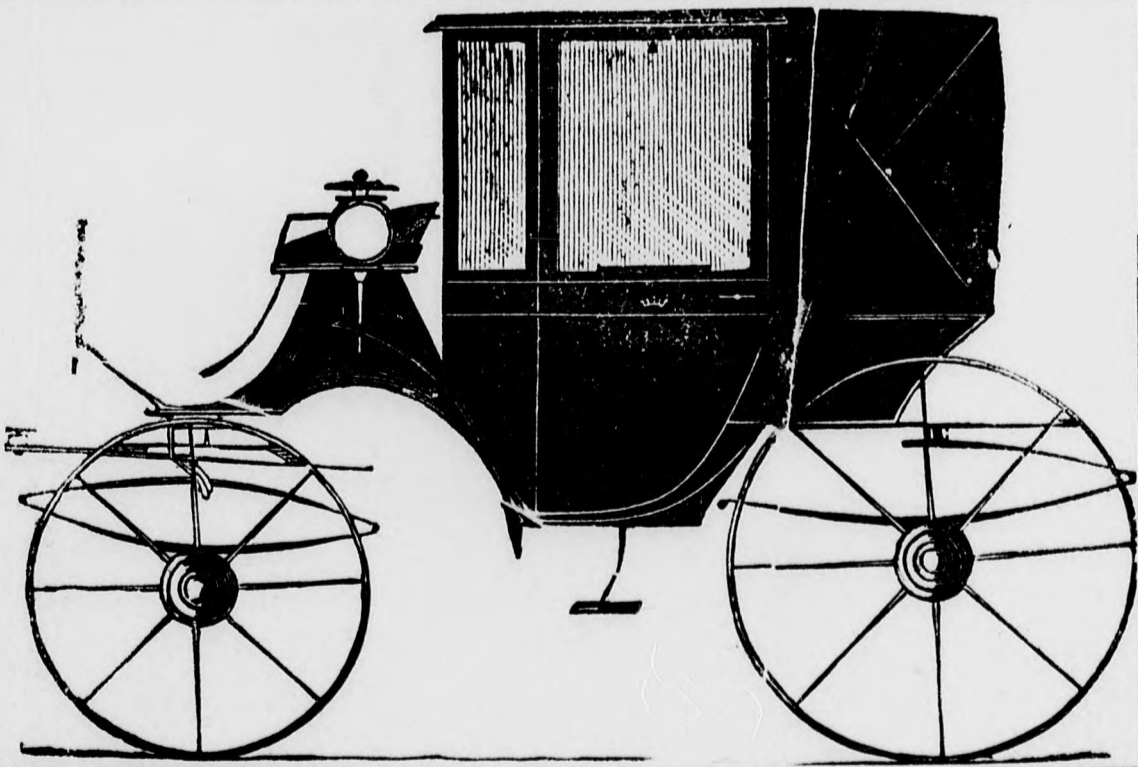
Budapest, V., Nádor-utca 39.

(a Curia mellett, az Országház szomszédságában.)

Ajánlja dűsan berendezett modern hintó-kocsiraktárát, valamint kevéssé használt különféle alaku szép és jó karban levő kocsijait igen jutányos árban. — Használt kocsikat becserél, vagy megvesz, átalakításokat és javításokat elfogad. Végre kocsikat gondozásra vagy bizományba elfogad.

Költségvetéssel s legujabb képes árjegyzékkel szívesen szolgál.

☛ Kitüntetve az ezredévi kiállításon. ☛

Franklin-Társulat nyomdája.